1

В аудиторії тихо. Я майже не користуюся крейдою, посилаюся на ілюстративний матеріал. Деякі таблиці висять ще з часів, коли я вперше прийшов на лекцію професора Коваленка. Все вилиняло в пам’яті: інститутські, аспірантські, навіть недавні докторантські роки, залишився яскравим тільки образ Нестора Івановича Коваленка, гладкого професора з іронічним обличчям і ясними карими очима. Він не просто викладав курс генетики — прищеплював любов до цієї науки. Професор згас на вісімдесятому році життя, так і не побачивши своєї останньої монографії "Ювенільні процеси та їх стимуляція". Останніми його словами був афоризм Сенеки "Пожерти — це один із життєвих обов’язків". Але ж у монографії професор довів, що цей обов’язок можна виконати й у 150 років… щось я захопився спогадами. Треба жвавіше:

— … Отже, згідно з моделлю Уотсона — Кріка, молекула ДНК складається з двох з’єднаних один з одним ланцюгів і схожа на мотузяну драбину, закручену спірально навколо уявної Осі…

Мені здається, що рухами та інтонацією наслідую покійного вчителя. Правда, бракує дотепів. та барвистої образності. Мою лекцію конспектують, а його слухали.

— Сторони драбини — цукор І фосфорна кислота, що чергуються. Щаблі — пуринові та пірамідинові основи…

"Мотузяна драбина" — його порівняння. Згодом, коли я вже був аспірантом, професор напівжартома повчав: "З усієї аудиторії виберіть студента з найтупішою фізіономією і докладайте всіх зусиль, щоб його очі засвітилися цікавістю. Решта вас напевне зрозуміє". Добре йому було так повчати в сімдесят. А тут он чорноволоса в другому ряді притягує до себе немов магнітом. Очей не відвести.

— Усе живе на Землі, від примітивних мікроскопічних водоростей і до людини, живе й повторюється в нащадках за тим самим генетичним механізмом, яким є молекула ДНК.

Я раптом подумав, що говорю лише до неї. Решта сорок сім — статисти в нашому спектаклі на дві дійові особи. Вона це відчуває. Поправляє зачіску, ледь помітно всміхається. На дівчині червона в білий горошок сукня, яка їй дуже до лиця. Беру крейду й пишу формули пуринових основ. Відчуваю на спині погляд. Усі дивляться на дошку, вона — на спину… дзвінок.

Відпустивши студентів, я не поспішаю покидати зали. Тепер моя черга дивитися. Прямує до дверей. Середня на зріст, гінка. В дверях озирається, наші погляди сплелися. Все. Я, здається, закохався. Скільки ж їй? Оскільки це п’ятий курс, десь двадцять три — двадцять чотири роки. А мені? Ого, різниця! Втім, як сказала одна літня одеситка, яку обізвали старою хвойдою: "А при чому тут вік!"

Студенти раді, що іспити приймаю в лекційній аудиторії. Тут безліч таблиць — кращої шпаргалки й не вигадаєш. Я вдаю, що не розумію цього. Метод Нестора Івановича. Екзамен для нього був не стільки перевіркою знань, скільки перевіркою вміння їх синтезувати. Професор казав, що невелике лихо, коли студент підгляне якусь формулу або елемент. Головне, щоб він розумів, як діє на клітину даний елемент. Мені здається раптом, що не вони складають мені екзамен, а я їм. Зараз п’ятірка студентів готує питання, на які мені важко буде відповісти. Серед них мусить бути й таке: чи має право сорокап’ятирічний професор дурити голову студентці-п’ятикурсниці? Питання тільки на перший погляд просте. Крім звичайного смислу, в ньому ще закладено моральний підтекст. Я міг би відповісти так: походжу з родини довгожителів; моя бабуся в дев’яносто не поступиться ні розумом, ні почуттям гумору молодій людині. Різні організми мають різну швидкість старіння. Отже, до пари слід собі вибирати н. е за астрономічним часом, а за біологічним, можливо, навіть — в іншому поколінні. Що ж до

моралі… О, вже один підняв руку. Кремезний, велика голова. Суне до столу, як танк. У нього спокійні сірі очі… Блискуче відповідає.

— Одним із основних чинників, що призводять до старіння організму людини й тварини, є старіння колагену, — він говорить упевнено, ніби висловлює власні переконання, а не оповідає про точку зору Верцара. — Старіння колагену — цього білка з’єднувальної тканини — символізує старіння організму в цілому.

Я дивлюся на руки студента, а тоді переводжу погляд на свої. Різниця не лише в тому, що його кисті засмаглі і пухкі, як млинці, а в мене пласкі й довгі, з сухими нервовими пальцями, а ще в тому, що шкіра в нього еластична — на суглобах коротких пальців майже не помітно зморщок; водночас у його руках відчувається чоловіча сила. Щоб не дати почуттям узяти гору над справедливістю, я кладу край його пристрасному монологові, виводячи в заліковці відмінно.

Екзамен складають добре, не зважаючи на те, що на консультацію вчора ніхто не з’явився. Крім Оксани… Коли вона підсіла до мого столу (в лекційній тоді нікого не було), я довго дивився на її засмагле обличчя з великими синіми очима, в яких причаїлося, як мені здалося, очікування. Мені подумалося тоді, що бачу її, мабуть, впередостаннє; адже з усієї групи, як довідався в деканаті, лише двоє хлопців-відмінників залишаються в місті, решта поїде за призначенням в усі кінці країни.

"Маєш незрозумілі питання?"

Вона багато чого не розуміла, але відповіді на ті питання, які вона ставила, хотів би й я знати. То була допитливість науковця, а не студента.

"Я дам тобі книжки, в яких ти знайдеш дещо з того, що тебе цікавить. На решту ж запитань ти отримаєш відповідь на схилі свого

життя, якщо тільки цікавість до того не мине". Вона розгубилася, коли я запропонував книжки з моєї особистої бібліотеки; але вираз розгубленості на обличчі швидко змінився ваганням, а на зміну ваганню прийшла довіра. Коли ми сіли в машину, вже сутеніло…

… Заходить Оксана. Бере білет, не дивлячись на мене. Крадькома спостерігаю за студентами. Ні, їм до нас немає діла. Або ж вони ні про що не здогадуються.

Нарешті її черга. На перші питання вона не відповіла, а виспівала. Майже дослівно цитує рядки з моєї монографії:

— В кожній клітині міститься десять мільйонів молекул ДНК, які не тільки забезпечують усю інформацію, що необхідна для життєдіяльності організму, а й містять велику кількість генів, які поки що не мають функціонального значення і є своєрідним запасом для подальшої еволюції…

— Гаразд, — перепиняю її. — Третє питання про вплив мікроелементів на розвиток клітин. Хочу запитати вас не за білетом… Як ви трактуєте цю формулу? — пишу на папірці формулу "міцели": — [Ti (Mo Ne)] Lu BiS?

Вона нерозуміюче втупилася в той набір хімічних символів. Минає хвилина, друга, зводить на мене розгублені очі. Та, помітивши на моєму обличчі лукаву посмішку, дивиться на ту "формулу" вже по-іншому. Раптом щоки в неї наливаються рум’янцем, очі аж променяться. Добре, що вона сидить спиною до зали. Пише поряд з "формулою" "Так!!!". А тоді перекреслює слово, і, окинувши поглядом періодичну таблицю елементів, пише символи талію і калію: "TaK!!!"

— Ви прекрасно розумієтеся на цьому питанні, — кажу незворушно й виводжу в заліковій книжці відмінно. Тоді додаю притишеним голосом: — Заходьте. Не забувайте…

2

— Послухай-но, колего, як поживають оті білі миші, над якими ще за покійного Коваленка проводили досліди? Чи за ними доглядають?

— Авжеж… — мовить Пилипчук і заходиться сухим кашлем. — Лаборанти постійно їх годують, чистять клітки. Правда, в першій клітці виздихали ще позаминулого року; проте у другій як було п’ятдесят, так і залишилося. Жирують, гризуться, плодяться… Дивна порода. — Товариш мій знову закашлюється, його обличчя від натуги стало червоним, як помідор.

"То не порода, — думаю я, — то не порода, то істоти, які лишили позаду кілька поколінь". Уголос питаю:

— Годували мишей однаково в обох клітках?

— Як ти й наказував.

Гортаючи пожовклі сторінки лабораторного журналу, від якого тхне прілим папером, я нарешті надибую те, що шукаю. Так І є: дві однакові за віком і здоров’ям групи білих мишей. Тим, що в клітці за номером два, було введено препарат ювенал. Рік, число… Отже, судячи Із записів у журналі, ці звірята прожили вдвічі більше, ніж їм даровано природою, і невідомо скільки ще проживуть. Я продовжую гортати сторінки, шукаючи місце, де наводиться хімічний склад ювеналу.

Пилипчук підводиться.

— Б-б-бувай, — каже крізь приступи кашлю. — Тільки пацюки можуть існувати в таких умовах. — Він окидає поглядом столи, підвіконня, шафу, на яких розкладено архів Нестора Івановича, тоді виходить.

Я винувато всміхаюся йому вслід. У мене, на відміну від колеги, немає алергії до старих паперів. Мені навіть приємно відчувати цей прілий гірчичний запах.

Оті білі миші, яким я за інструкцією Коваленка ввів ювенал, уже подолали два мишачі віки, а проте жирують, як їхні правнуки. На жаль, я досі не знайшов у записах Нестора Івановича ні складу препарату, ні пояснення його дії на організм. Найімовірніше, він гальмує старіння колагену, зміцнює нервову систему, водночас сприяє регенерації ДНК-клітин… Раптом пригадую одну дуже важливу деталь: Коваленко взяв для дослідів дві групи мишей, які прожили дві чверті мишачого віку, бо були вже не дуже рухливі, а деякі з них — добре обтерті і облізлі. Зараз же миші, яким колись вводився препарат, — ’живі білі клубочки з блискучими очицями. Отже, препарат не тільки додає віку, а й омолоджує… Мені раптом починає допікати сумління, бо я замість того, щоб упорядковувати наукову спадщину мого вчителя, дошукуюсь у ній назв складових ювеналу.

Та попри ті докори сумління, наступного дня я їхав на роботу з твердим наміром віднайти в Коваленковому архіві формулу ювеналу. Знаючи складові препарату, можна говорити про механізм омолодження, тобто під це явище можна підвести теоретичні підвалини, а сам препарат передати фармацевтам.

Почав уже вкотре гортати лабораторний журнал, але в ньому, крім двох таблиць, у яких занотовувалося щомісячне спостереження над кожною з піддослідних мишей, нічого не знайшов. В заголовку таблиці за номером два зазначалося, що групі тварин введено енну кількість ювеналу… Тоді я подумки розбив усю наукову діяльність Коваленка на п’ятиріччя і відповідно до цього почав систематизувати папери. За моїм припущенням, створення препарату мало відбутися в останні п’ять років життя професора. Але ні в паперах п’ятирічної, ні десятирічної давності слова "ювенал" я не знайшов. Виходила містика: склянка з препаратом є, перевірка його на живих істотах відбулася, а от що це за препарат — невідомо. Раптом я згадав, що Коваленко листувався з сотнями людей,

здебільшого колегами-вченими і довгожителями. Окрім того, залишив по собі з десятка два нотатників, де, крім номерів телефонів та адрес, мусять бути якісь записи. Все це зберігається в його кабінеті, котрий з моєї ініціативи перетворили на меморіальну кімнату. Поспішаю туди.

Кімната мого покійного шефа нагадує вузький коридор, в кінці якого, біля єдиного вікна, стоїть старовинний дубовий стіл, критий малиновим сукном. Та широчезна двотумбова споруда знала тільки одного господаря і, мабуть, через те, не дивлячись на свій півстолітній вік, свіжо поблискує поліровкою, ніби щойно з меблевої фабрики. Коли я по смерті Нестора Івановича опинився в просторому, як на мене, кріслі з гнутим поруччям, то одразу ж відчув якусь невідповідність такого ансамблю. Чомусь здалося, що над малиновим сукном столу все ще нависала тінь покійного професора. Але тепер мені не до містики. Я підсуваю ближче пластмасову підставку з календарем, починаю гортати. На звороті кожного листка дрібним бісером занотовано нагадування самому собі: потелефонувати тому-то, прийняти того-то. Одноманітні записи набридають, але я продовжую знайомитися з методами шефової роботи. І тут мене насторожує один запис: "НРР — препарат Гусейнова. Перевірити на мишах". Занотовано 22 березня, а я ввіз ювенал 25 березня; ця дата стоїть в лабораторному журналі, я її добре пам’ятаю. Мозок починає гарячково працювати. Намагаюся пригадати, хто з працівників кафедри проводив досліди на тваринах у ті часи. Ніхто. Наукою займалися тільки ми з Пилипчуком. Решта — просто асистенти, просто — доценти. Отже, препарат Гусейнова і ювенал — одне й те ж. Тому, хто не знав мого шефа, важко було б пояснити, чому Коваленко вигадав нову назву, для мене ж це не загадка: він зробив те з етичних міркувань, мовляв, коли перевірка препарату дасть негативні наслідки, — а таке може трапитися не через погану якість препарату, а з вини тих, хто його апробовує, — то ніхто на кафедрі, а отже, й за її межами, про це не довідається. Препарат і самого Гусейнова не буде скомпрометовано… Напружую пам’ять, намагаючись пригадати, чи не чув десь про ту абревіатуру НРР, але марно — ніякого здогаду. Не можу згадати й що це за людина — Гусейнов. Отже, лишається листування. Коваленко казав, що кожен діловий лист — це документ, і тому складав

листи (разом з конвертами) в теку в хронологічному порядку. Цих тек по ньому зосталося кілька, і я почав з останньої.

Конверт, який я шукав, лежав зверху, він, мабуть, був останнім, з отриманих Коваленком. На конверті значилось: Азербайджан, Баку, Гусейнов Ісмаїл. Самого листа було надруковано на машинці. Я крутив у руках аркуш, ніби то був тугий клубок прядива, а я нарешті віднайшов на його поверхні ниточку, схопившись за яку, можна розплутати весь клубок.

"Салям, Несторе!

Невдовзі ти отримаєш препарат, про який я тобі коротко розповідав на бакинській конференції. Якщо не передумав, апробуй його на тваринах. У молоді роки я займався мінеральними добривами. Для розкладання апатиту і виготовлення суперфосфату я запропонував тоді замінити сірчану кислоту гудронами — відходами нафтопереробних заводів, які містять чималий відсоток сірчаної кислоти. Незабаром я помітив, що суперфосфат, отриманий таким шляхом, ефективніше сприяє росту рослин, ніж той, що його виробляли традиційним способом. Я тоді подумав, що в кислих гудронах міститься якийсь стимулятор. Згодом довів нафтове походження загадкового стимулятора: стимулюючу дію мали тільки нафти, до складу яких входила нафтенова кислота (бакинські і сахалінські). Я назвав той стимулятор нафтовою ростовою речовиною — НРР. Нині він впроваджується всюди, оскільки сприяє різкому підвищенню врожаю.

А нещодавно виявилося, що НРР виявляє стимулюючу дію не тільки на рослин, а й на тварин. Так, тваринники повідомляють про підвищення продуктивності худоби, онкологи розповідають про те, що були випадки, коли НРР в сукупності з іншими лікарськими препаратами викликало гальмування росту пухлин І подальше їх розсмоктування. Фізіологи досліджували вплив НРР на втому м’язів.

А от — непередбачена ситуація: в одному з містечок Ставропольського краю знайшлися люди, які без будь-яких на те медичних рекомендацій почали експериментувати на собі. Протягом останніх місяців на мою адресу надходять дивні, м’якск кажучи, листи. Наводжу деякі витяги з тих листів.

"Мені 65 років. Після вживання НРР у мене почало темніти сиве волосся, заросла лисина, потемніли брови, підвищилася загальна працездатність і розумова діяльність".

А ось пише сімдесятирічний лікар:

"Після вживання НРР у мене зросла розумова і фізична діяльність, зі мною коїться щось неймовірне, я відчуваю, що мій організм омолодився. Хай дарує офіційна медицина за зухвальство, але я, експериментатор НРР, перевіривши дію препарату на собі, стверджую, що НРР має дивовижну властивість викликати омолодження".

Комісія з лікарів, журналістів, працівників радіо і телебачення, яка побувала в Ставропольському краї, привезла фото— і кіноматеріали, магнітофонні стрічки. А головне, це були люди, які бачили диво на власні очі. Проте висновки науковців Інституту рентгенології і радіології Міністерства охорони здоров’я АзРСР дуже обережні. "Коли навіть припустити, що НРР викликає стимуляцію певних органів і систем, то невідомо, на який період і чи не настане по деякому часі ще більше пригнічення тих-таки органів і систем". Все правильно, але коли перед тобою сімдесятирічний дід з ходою парубка, коли в нього заростає лисина і темніє волосся, то є над чим поміркувати. Звіряюсь тобі, Несторе, я й сам на шляху до того, щоб повторити "подвиг" своїх кореспондентів-ставропільчан. Бракує лише наукового підґрунтя — експерименту солідного вченого. Без нього скажуть: здурів старий.

До твого відома: великі дози НРР діють, як отрута. В сільському господарстві збільшені дози його використовують як гербіциди для знищення бур’янів.

Прошу тебе, друже, не зволікай! Нам з тобою зосталося дуже мало.

Бувай здоровий!

Твій І. Гусейнов".

У моїх руках препарат, який справляє на організм ювенільну дію. З п’ятдесяти білих мишей, яким я колись його ввів, не загинуло жодної. Натомість контрольна партія вимерла від старості ще кілька років тому. На жаль, я не можу зараз порівняти теперішній фізичний стан тварин з тим, яким він був у перші місяці після введення препарату зокрема для кожної миші, бо номери незмивної фарби на їхніх спинках зникли, мабуть, у період линьки. Але зовні — це здорові, жваві тварини. Таким чином, препарат перевірено, і мені залишається тільки надіслати наслідки перевірки його творцеві. Але хто такий Гусейнов?

Знімаю трубку, набираю номер Сорочинського.

— Алло, це ти, Костю?

— Я. А хто мене питає?

— Негуренко…

— А-а, Негуро! Не впізнав твого голосу — багатим будеш.

— Костю, тобі не доводилося десь зустрічати такої абревіатури — НРР — нафтова ростова речовина?

— Вперше чую.

— А ім’я Ісмаїла Гусейнова тобі ні про що не говорить?

— Ні.

— Маю ще одне питання. Твоя новенька ще не пішла додому?

— Чого б то? Ми ж до п’ятої. Слухай, а хто вона тобі? Родичка?

— Певною мірою. Дружина.

— Негуро, відколи я тебе знаю, а знаю двадцять вісім років, ти не дуже був схильним до гумору.

— От через це й мусиш сприймати мої слова як істину.

— Та в вас бо з нею и прізвища різні! — втоми в голосі Сорочинського як і не бувало.

— І штампу в паспорті поки що бракує, — додаю я. — І все ж, — усміхаюсь у трубку, — ми — молодята.

— Ага. Надто ти.

— Ну, колего, ми так не домовлялися. Замість привітати товариша і побажати…

— Вибач, Негуро. Не ображайся!

— Гаразд… Перекажи Оксані, щоб чекала мене на зупинці біля вашого інституту.

Шукаючи в телефонній книзі номери коду і довідкового бюро міста Баку, я водночас думаю над можливим механізмом дії ювеналу на організм. Якщо дотримуватися точки зору Верцара, то нафтенова кислота мусить гальмувати старіння колагену, надавати попередньо втраченої еластичності, сприяти фізіологічній регенерації. І водночас, мабуть, впливає на фібробласти — основний клітинний елемент з'єднувальної тканини. Але то вже клопіт власника препарату. На мить відчуваю прикрість, що не я той власник.

Жіночий голос, який прийняв у мене замовлення, по кількох хвилинах мовить із вкрадливим східним акцентом:

— Ми маємо тільки його робочий телефон.

Коли я, набравши номер, попрохав покликати до телефону Ісмаїла Гусейнова, чоловік, що озвався на тому кінці, замовк, і я вже подумав, що натрапив на якогось нечему, та раптом він запитав:

— А хто ним цікавиться?

Я назвався, згадав також про Коваленка.

— Академік Гусейнов два роки як помер…

— Від чого?.. — вихопилося в мене.

— Від старості, — відповів спокійний голос. — Йому було дев'яносто.

По недовгій паузі я запитав:

— А скажіть, у вас нафтовою ростовою речовиною хтось займається?

— Ні, — на тому боці, мені здалося, від мого запитання зітхнули. — Ми вже давно передали цю розробку сільському господарству.

Людині властиво не замислюватися над тим, "коли проб’є "пора!" дзвонар — всевладний час із позахмар’я"[1]. Вона починає клопотатися тільки тоді, коли почує його перші дзвони. Мабуть, те ж сталося і з Гусейновим. Він кинувся шукати вихід тоді, коли залишилося дуже мало часу. Чи не тому геронтологія розвивається такими повільними темпами, що до неї звертаються зрілі люди, яким уже часто бракує фантазії, гнучкості думки, сили подолати власну інерцію. З годину тому я шкодував, що ювенал — не мін винахід, а зараз, відчувши себе опікуном, розгубився. Адже наді мною тяжіє моральний обов’язок передати препарат людям. Питання тільки: передати таким, яким він до нас потрапив від Гусейнова, а чи дослідити повніше... Мені прийшло в голову порівняти кількість нервових клітин головного мозку тварини, яка зазнала дії ювеналу, і звичайної старої миші. Оскільки відомо, що з віком кількість нейронів головного мозку зменшується. Дехто навіть вважає, що тривалість життя визначається швидкістю їх загибелі. Мабуть, так воно і є — це завдяки їм узгоджено функціонують ЗО трильйонів клітин людського організму, від їхньої кількості залежить надійність і стійкість системи, що зветься організмом. А стан з’єднувальної тканини — колагену — це тільки окремішній випадок впливу нейронів.

Свіжий вітерець повіває в прочинене вікно, бавиться фіранками. Блакитні вдень, зараз, у ранкових сутінках, вони нагадують павутиння. Моє вікно виходить на балку. Я часто, щось обмірковуючи, дивлюся на зелене шумовиння. О п’ятій ті застиглі зелені хвилі ще покриті сизим тумаком. Оксана, мабуть, бачить приємний сон, бо на обличчі лагідна усмішка. Кохана лежить на правому боці, волосся чорним серпанком вкриває плечі І шию. Я не перестаю дивуватись із тієї видовженої жіночої шиї. В мене бубнявіє нове почуття до цієї дівчини — почуття батьківської ніжності. Я торкаюся губами її чола й накидаю на плече ковдру. Від дотику ковдри довгі вії сіпаються, вона розплющує очі.

— Спи, спи, ще рано, — кажу пошепки.

Її сумка стоїть у сінях, зібрана ще з вечора, а до аеропорту їхати всього двадцять хвилин. Батьки, перед тим як відбути за кордон, лишили їй путівку в пансіонат, який знаходиться в Ялті. Оксана спершу відмовлялася, та я наполіг. Після екзаменів їй потрібен відпочинок. Моя порада була продиктована розумом, а не серцем, Спадає на думку, що досі, розглядаючи під мікроскопом пайпотаємніше людського виду, я не помічав людини. А зараз уперше спізнав радість бачити людину. Я сиджу, цілу годину біля ліжка, не зводячи з Оксани погляду, ніби стережу її сон. Донедавна щасливі хвилини в мене були пов’язані з вдалим експериментом, з публікацією в солідному журналі; якийсь час я втішався званням професора, а от справжнє людське щастя прийшло до мене з цією дівчиною… Відчуттю інтимного щастя не можуть завадити навіть надзвичайні обставини, які виникли в зв’язку з дослідженням ювеналу. Нейрохірурги представили мені дивні результати: у мозкові миші, якій я ввів шістдесят чотири місяці тому ювенал, загинуло тільки півпроцента нейронів, а в звичайної, від роду двадцяти трьох місяців, — майже півтора відсотка. Отже, тепер я маю експериментальне підґрунтя, яке вже дозволяє говорити про механізм омолодження. І тут мені приходить в голову, що я доти не матиму морального права передати препарат фармацевтам, аж доки не перевірю його дію на собі. Випадкові-бо експерименти ставропільчан мало важитимуть для тих, хто погодиться впроваджувати його у практику. На мить почуваюся одним із гих, хто стукав у двері вічності, і мені стає смішно й водночас сумно, бо нікому тих дверей досі не відчинено. А хто тільки в них не пхався! Алхіміки, володарі, генії. Навіть молодий Гете просидів кілька років в оточенні колб, реторт і тиглів, шукаючи еліксир вічного життя. Мабуть, тоді, у мансарді під червоним черепичним дахом, і зародився дух Фауста.

… За кермом Оксана. Вона пристойно водить машину" хоча й відчувається ще якась невпевненість.

— Можеш наддати швидкості, — подаю голос. — Траса ж порожня.

Тополі обабіч шосе починають мигтіти швидше. Від того мигтіння, яке змінюється спалахами ранкового сонця, в мене йде обертом голова. А може, не від того, а від рішення, яке я сьогодні прийняв… Скоро зелений тунель закінчується; ми спиняємося в тіні аеропортівської споруди, що, здається, аж двигтить од ревища на льотному полі.

На реєстрацію пішло якихось п’ять хвилин. Усю дорогу, а зараз надто, відчуваю гостру потребу звіритися про свій намір здійснити експеримент. Але замість того спитав:

— Писатимеш?

У відповідь Оксана пригорнулася до мене й поцілувала. Тоді взяла синю сумку й зайшла в сектор. Разом із теплом, що розлилося по тілу від її ласки, мене сповнив жаль до того себе, у якого, за словами поета, "здиміли роки, немов свічки…"[2].

У старому журналі Нестора Івановича ще є місце, і я записую:

вік — 45 років;

зріст— 180 сантиметрів;

вага — 80 кілограмів;

волосся — попелясте, рідкувате, тонке, пряме, на скронях сивина;

шкіра на обличчі — бліда, помітні зморшки біля очей і кутиків вуст;

очі — карі, білки в червоній мережі судин.

Тоді замикаю двері і, роздягшись до пояса, розглядаю себе в дзеркалі. Пишу далі:

статура — середньої розвинутості;

плечі — трохи похилі, в молодості були прямими;

зайве ожиріння — не спостерігається, проте над нирками помітне потовщення;

волосся на грудях — поблискують окремі сиві волосини;

шкіра на грудях і плечах — еластична, з ледь помітними ознаками прив’ялення.

Рік, число. Тоді підсукую холошу вище коліна і беру шприц. Проте стромляти не поспішаю — боюся. Не препарату, який може подіяти на людський організм зовсім несподівано, а голки. В мені прокидається той страх, який викликали колись щеплення. Найстрашнішим було очікування уколу в спину або нижче спини. І зараз затрепетав у мені школярик-первачок, який стоїть під дверима медпункту. Та: "мене-текел-фарес" (пораховано-зважено-поділено). Кімната сповнюється запахом алкоголю, якого я терпіти не можу; змоченій ділянці шкіри стає прохолодно. Школярик у мені затріпотів, як вербовий листок, весь зіщулився. Отже, експеримент розпочався.

І тут я згадую, що не записав відомостей про психічний стан та інші особливості, які можуть мати велике значенні! в експерименті. Занотовую:

пам’ять професійна — задовільна;

пам’ять на побутові предмети і явища — незадовільна;

воля — міцна;

психічний стан — урівноважений;

емоційний стан…

На мить замислився, мене огортає тепле почуття ніжності до Оксани. Ще півроку тому в графі "емоційний стан" я записав би "сухар", а зараз виводжу: "чуттєвий".

На стегні, де я зробив укол, виросла ґуля завбільшки з яйце. Відчуття болю й одночасно свербіння не дають заснути, і мої думки плавають безладно у часі й просторі. Раніше за щоденними клопотами я ніколи не згадував дитинство. А зараз картини яскраві й живі, неначе я підліток. Побачив свого товариша Юрка Сандула — невисокого хлопчину, у якого навіть крізь майку проступав пуп (у нього колись була грижа). Він умів ліпити з глею, до того ж був добрим товаришем. Ми просиджували, бувало, дотемна. Я теж міг ліпити, і глею було доволі, проте мені подобалося дивитися, як ліпить Юрко. Він мав на диво рухливі і тонкі, як у бандуриста, пальці, які не пасували до його статури. Ті пальці були міцні й напористі, коли місили глей, і — ніжні та лагідні, коли доводили скульптуру. Ми ліпили коней, собак, риб; а коли висихало, роздавали малюкам. Батьки купили б мені будь-яку іграшку. Проте я не мав жодної. Натомість підвіконня, стіл, етажерка рясніли нашими з Юрком виробами. Там красувався зелений голуб, крокодил на довгих, як у корови, ногах. Бувало, вже о сьомій у мене під вікном чувся його грудний голос: "Негуро, гайда по глей!" Глину ми брали в яру за містом. Там було слизько і вогко, по дну протікав струмок. Ми скаламучували його, і вода ставала білою, як молоко, Білим був і глей. Ми нагрібали з дна по добрячому вальку! а щоб не висихав, клали в целофанові торбинки. Я й зараз бачу те глибоке урвище, на краю якого притулилася шипшина. Стіна яру нагадувала зріз — на ній добре проступали всі прошарки: жирний чорнозем, суглинок, червоний пісок і, нарешті, білий глей. А шипшини довіку не забути, бо колотого куща мене вкусила оса. В стегно — я носив тоді коротенькі штани. Так от чого все те згадалося… Мене тоді вжалила оса, і саме в те місце, де я сьогодні зробив укол. Тоді теж схопилася ґуля, під очима понабрякало,

піднялась температура. І все через кілька шипшинових ягід… За спогадами я й не помітив, що біль значно послабшав, уже й не так свербіло, хоча вряди-годи й пошпигувало. Під те поколювання я й заснув.

Уранці прокидався двічі, та кожного разу мене огортала лагідна дрімота, і я знову поринав у сон. Остаточно розбудив голод. Не одягаючись, подався на кухню, кинув на сковороду шмат шинки і розбив два яйця. Стегно вже не боліло. Я не відзначав жодних змін, водячи електробритвою по обличчю; скроні, як і раніше, сіріли сивизною, сива парость пробивалася також на підборідді. Проте зміни відчувалися. На предмети, які оточували, я дивився іншими очима, неначе з’явився в своїй квартирі після року відсутності. Звернув увагу на те, що друга секція книжкового стелажа досі не засклена, тхне спорохнявілим папером. На стелажах, крім книг, різні дрібнички, що їх мені дарували з усяких нагод; там і японський будильник у формі пагоди, і бронзовий підсвічник — антикварна річ, і ота глиняна курка чи голуб, яку виліпив колись Юрко Сандул. Періодично я роблю переоцінку цьому дріб’язку — дещо лежить на смітник, дещо роздаю. Та отого зеленого глиняного птаха не торкнулася жодна чистка. Бо то часточка мого дитинства… Листя на верхівці тополі ледь тремтить, сріблясто поблискуючи в променях ранкового сонця. Мені радісно й легко. Подумалося, що такий настрій мусять мати поети, коли пишуть про щось близьке їм і ніжне. В такі хвилини людина потребує когось, кому вона могла б звіритись. І оскільки нікого поряд немає, я звіряюся собі, що перевірку ювеналу роблю, не лише заради великої загальнолюдської мети, а й трішки заради кохання. Коли школярик у мені тремтів, а вчений-експериментатор вагався, тримаючи біля стегна шприц, хтось третій сказав: "Або ти зробиш укол, або не бачити тобі Оксани. — І додав: — Пан або пропав!"

Перші зрушення я відзначив не в зовнішності, а в психіці. Мене вабило ліпити. Спочатку я успішно боровся з цією забаганкою, занурюючись із головою в досліди і роботу над упорядкуванням наукової спадщини Коваленка. Та потім зазначив, що й схиляючись над

бінокуляром, подумки розмішую глину й обмірковую форму скульптури. Це бажання щодень підсилювалось, і навіть моя тренована воля поступилась. Я змушений був купити пластилін… Чого тільки не з’являлося з-під моїх пальців! Я ліпив усе, що створила природа: від слимакової спіралі до спіралі нуклеїнової кислоти. До того ж останню, зроблену з дроту і кульок різноколірного пластиліну, показав Пилипчукові, чим його неабияк здивував. Він навіть порадив демонструвати її студентам. Моя модель відрізнялася від існуючої тим, що на ній було виділено кожен ген. Я міг пошкодити один із генів і пояснити зміни, яких зазнавала б від того клітина; я міг з допомогою моєї моделі пояснити механізм можливих мутацій і те, чому, наприклад, шкіра ссавця (зокрема й людини) вкрита волоссям, шкіра птаха — пір’ям, шкіра рептилії — роговими наростами, а шкіра риби — лускою. Я міг пояснити і таке явище, як монстризм — коли народжуються діти з певними ознаками тварин. Віддаючись цьому заняттю, сподівався, що з часом захоплення пригасне і я знову вийду на "бігову доріжку", котру останнім часом украй занедбав. Та марно. Незабаром я вже відчував, що не можу вдовольнитися пластиліном і потребую глею, до того ж білого, слизького, з яким ми бавилися в дитинстві. Нестерпно кортіло ліпити погруддя Оксани і хлопчика, мого майбутнього сина, але ліпити їх із жирного пластиліну здавалося блюзнірством.

Біля моєї машини крутиться хлоп’я — син самітньої ринки з сьомого поверху. Коли смеркне, я завжди чую її низький потужний голос: "Василю!" Але з балки, де грається хлопець, ні звуку. Тоді вона вже не гукає, а кричить: "Ваську! Чорти б тебе забрали!" Той одразу відгукується: "Га, мамо?" — "Іди хутко додому!" Через півгодини діалог повторюється, а ще за півгодини я чую голос Василевої мами уже в балці, з якої валує дим.

— Хочеш, покатаю? — питаю хлопця. Він поспішно киває.

— Піди тільки в мами запитай.

— Вона на роботі, — каже хлопець.

Він мовчить, його бистрі оченята перебігають з одного приладу на інший. Особливо йому подобається, як блимає зелена стрілка сигналу повороту.

— Ти любиш ліпити з пластиліну? — питаю.

— Ага.

— А з глею?

— Теж.

— Ми зараз поїдемо по глей. Але спершу заправимось. Заразом і запитаєш дозволу. Здається, мама твоя на заправці працює?

Хлопець киває, й цікавість на його обличчі змінюється радістю. До самої заправки Василь мовчить, його погляд фіксує кожен мій рух і кожен рух стрілки.

Ми їдемо в інший край міста, туди, де живуть мої батьки і звідки ми з Юрком Сандулом вирушали приміським автобусом по глей.

… Гай-гай, немає вже більше глибокого яру. Є великий кількаярусний кар’єр, в якому потужні екскаватори вантажать на КрАЗи глину. Дорога більше нагадує річку з рудої пилюки. Щоразу, коли повз нас проїздить ваговоз, нас огортає морок, хоча в небі-яскраве липневе сонце.

— Ми як у підводному човні, — озивається Василь. — Ага, тільки локатора немає. — Зупиняю машину, бо далі їхати небезпечно.

Коли слабий вітерець нарешті зсуває пилюку, я бачу попереду джерельце, що проклало собі шлях через дорогу і впадає в невеличку

річку. Самої річки не видно, та контури її визначають верби і очерет. Ми виходимо з машини, і хлопча зненацька ушкварює по дорозі, здіймаючи пишний хвіст куряви. Я ж іду понад потічком у той бік, де колись була розщілина, і, о диво, бачу молочно-біле ложе струмка. Наш глей зостався! Екскаватори вибирають верхні шари рудої глини для цегельних заводів, нижчі ж не чіпають. Щойно мої руки занурилися в прохолодний струмок і торкнулися тугого дна, як я відчув себе раптом у дитинстві. Мені на мить здалося, що хлопчина в запилюжених черевиках, який прямує до мене, то Юрко Сандул… Ми мовчки вовтузимося біля струмка, набираючи нові й нові вальки податливого глею.

Уже кілька вечорів я не чув голосу Василевої матері. А сьогодні зустрівся з нею віч-на-віч, коли повертався додому після ранкового бігу. Тонка квітчаста сукня облягала звабливі форми її постаті. Вона не була гладкою, проте видавалась огрядною, рум’яною молодицею. А в її великих, невідомого кольору, очах проглядалася цікавість.

— Що ви зробили з моїм сином? — розлігся в тісному під’їзді її могутній голос. — То, було, не заженеш, а тепер навіть у кіно не виманиш. Бабрається в глині з ранку до вечора, як та очмана. — Якусь мить вона розглядала мене з голови до синіх кедів, а тоді додала: — А мені чомусь здавалося, що ви старші літами…

Піднімаючись у ліфті, я подумав про якусь невідповідність у цій жінці. І раптом зрозумів, що невідповідність та — запах тонких парфумів. Мені ж чомусь думалося, що від неї мусить тхнути бензозаправкою.

Відтоді, як я випробував ювенал на собі, я ніби перескочив на іншу бігову доріжку. Мені навіть здається, що то зовсім і не доріжка, а конвейєрна смуга, що рухається в тому ж напрямку, в якому біжу я. Не дивлячись на моє захоплення скульптурою, лабораторний журнал пухне від нових вклеєних сторінок із спостереженнями над собою… Уже тиждень, як я помітив дивну особливість — брати все лівою рукою. В

їдальні я те й роблю, що перекладаю ніж у праву руку, а виделку — в ліву. А з ручкою взагалі лихо — забуваючи про цю свою особливість, я починаю писати лівою, справа наліво, з таким же нахилом літер. Виходить рівно написана абракадабра. Та сьогодні мене вразило, коли я побачив ту писанину в дзеркалі (в нього я часто видивляюся своє помолоділе обличчя). По той бік скла моїм ламаним почерком було написано: "Дванадцятий день після введення ювеналу". Отже, все, що я роблю лівою, — то дзеркальна копія рухів правої руки. Я й ліпив усе здебільшого лівою, права ж виконувала лише підсобну роль. Це однак не заважало мені вдосконалювати свою майстерність. Після довгих вправ, які інколи тривали цілий день, я нарешті навчився передавати внутрішній смисл об’єкта. Так, виліплене мною погруддя Оксани несло більше думки, ніж сам оригінал. Я наділив її рисами, про які тільки здогадувався і які було сховано за зовнішньою стриманістю. В тому образі поєднувалися ніжність і жіночість, доброта і приховане материнство.

Схилившись над осцилографом електронного мікроскопа, я порівнюю "тіла" клітин людського організму і примітивних одноклітинних. Структурою вони нічим не відрізняються. Різниця в тому, що клітини, які живуть у калюжі або паразитують в чужих організмах, безсмертні. Стаючи дорослими, вони діляться, і з кожної клітини виникають дві нові. Трупів не залишається. Вони були першими живими істотами, і ними кишіли води стародавнього моря ще мільярди років тому. На них не вплинули ні радіація, ні похолодання, яких зазнавала земна куля. Вимирали цілі види і форми живого, а примітивні залишалися. Мені додумалося про один із основних законів діалектики "переходу кількості в якість", адже людське тіло є згустком тих-таки одноклітинних.

На моїх очах ділиться клітина людського м’яза. Вона спочатку бубнявіє, тоді тоншає посередині і, нарешті, розтікається на дві кульки, які з часом набудуть попередніх розмірів. Перед цим я спостерігав таку ж картину з амебою. Та на відміну від вічної амеби, людська клітина, однаково чи в поживному розчині, а чи в людському тілі, може

зазнавати всього 40–50 поділів. Потім здатність розмножуватися зникає, всі клітини починають гинути. Цей процес починається приблизно у тридцятирічному віці— спочатку непомітно, та з віком прискорюється, і десь у 80 років пропадає 10 кілограмів клітин тіла. Відмирання триває аж поки вся колонія клітин — людина — нарешті гине.

Чому?

Кожна з тисяч мільярдів клітин людського організму — це щось схоже на автоматичну фабрику білка, підприємство, що має складні агрегати. Як і всяка фабрика, клітина виробляє також і браковану продукцію. Весь секрет наближення старості і смерті полягає в тому, що під час продукування білка в клітині щось ламається; починається ескалація виробничих дефектів або, як сказав Леслі Орджел, — "катастрофа помилок". А ювенал, судячи з мого вигляду, усуває ті несправності агрегатів і, отже, з конвейєрів знову сходить доброякісний білок. Я записую ці свої міркування лівою рукою на окремій сторінці, яку ввечері вклею до лабораторного журналу. Я тримаю журнал удома, бо останнім часом став помічати, що в моїх паперах, коли мене немає, хтось порпається.

Що ближче літак наближався до Сімферополя, то непевніше я почувався. Як зустріне мене Оксана? Адже вона покохала того Віктора Степановича, якого знала до введення йому ювеналу — раціональну, вольову і дещо суху людину. А тепер перед нею з’явиться молодик років тридцяти, та ще й з купою комплексів. Щоправда, до складу тих комплексів входять і палкі, незатьмарені роками, почуття. Я не тільки летів до Оксани, я ще й тікав від здивованих, цікавих, а то й просто меркантильних поглядів, які спочатку приносили мені моральну втіху, а пізніше почали сильно пригнічувати. Кожна зустріч із знайомою людиною, яка дотепер була для мене маленьким святом, оберталася допитом. Я почувався впевнено тільки серед чужих; я навіть звик до панібратського "хлопче". Я починаю розуміти, чому безсмертний граф Сен-Жермен час від часу міняв оточення. Цього чоловіка в різні часи бачили в Англії, знали в Голландії, пам’ятали в Італії. Він несподівано

з’являвся в Парижі, не маючи ні минулого, ні навіть якоїсь імовірної історії, яку можна було б видати за минуле. Він з’являвся із простору і зникав у просторі. Його поява примушувала дивуватись і ніяковіти літніх аристократів, які пригадували раптом, що бачили вже цього чоловіка дуже давно, в дитинстві, в салонах своїх бабусь. Може, й мені змінити оточення? Виїхати, скажімо, в інше місто, де мене ніхто не знає? Але ж це тільки експеримент, і невідомо, чим він закінчиться… Літак уже заходив на посадку, коли мені прийшла в голову гарна думка: по приїзді в Ялту я потелефоную і призначу побачення Оксані ввечері, щоб їй не одразу впали в очі зміни в моєму вигляді.

На мені легкий твідовий костюм. Цьому костюмові років із п’ять, але він як новий, бо я вдягав його лише кілька разів. Коли купував (це було в Бомбеї, де проходив конгрес генетиків), він був точно по мені, навіть трохи під пахвами тиснув. А зараз мені в ньому просторо. Мабуть, тому, що зникли потовщення над нирками, до того ж випросталися плечі, і тому піджак уже не облипає стан, а сидить, як на манекені. Незважаючи на значний час, який я провів у літаку, а потім у тролейбусі Сімферополь — Ялта, відчуваюся легко й свіжо. До мого піднесеного настрою додаються тривожні передчуття, і чи від них, чи від прохолодного віддиху моря мене проймає тремтіння.

Я стаю в тінь від платана. Спину гріє граніт парапету, до якого я прихилився і який ще не встиг охолонути від денного палу… Ага, ось і Оксана. У зеленій сукні без рукавів, у руці та ж торбинка, з якою ходила в інститут.

— Я відразу тебе впізнала, хоч і не бачила в цьому костюмі, — в її голосі, крім ніжності й радості, я вловлюю ще й подив.

Забуваю про все і, незважаючи на перехожих, які, до речі, на нас не звертають уваги, обнімаю кохану. Вона відгукується на моє поривання довгим і міцним цілунком. Той поцілунок відбив мені всю пам’ять; я навіть забуваю про квіти, що лежать поряд на парапеті. Оксана сама

бере їх і підносить до обличчя. До мене теж долинають тонкі пахощі нарцисів.

— Я тобі щось купила, — каже і, зануривши руку в торбинку, виймає автомобільний компас — кульку, яка плаває всередині іншої кульки в якійсь рідині. Тоді знову порпається в торбинці й подає мені тонкі шкарпетки. — Бавовняні, — каже, — бо від синтетичних у тебе ноги стомлюються.

"Виявляється, життя має ще й таку сторону, — майнула мені думка. — І щоб це спізнати, я мусив прожити сорок п’ять років, хай би вони запалися!"

Ми виходимо на видноту й простуємо вздовж гомінкої набережної. Оксана бере мене за руку, і я починаю час від часу відчувати дотики її стегна. Раніше за таких обставин мене гриз комплекс неповноцінності, адже різниця в віці була очевидна. Я й досі його не позбувся, і непомітно, але пильно вдивляюсь в обличчя стрічних перехожих, особливо жінок. Та в їхніх поглядах часто читаю таке, від чого приємно лоскоче самолюбство й від чого Оксана щільніше притискається до моєї руки. Ми прогулюємося від порту до готелю "Ореанда" і назад, а потім я повертаю на вулицю Червоноармійську, в кінці якої височить мій готель.

У ліфт набилося чоловік із десять. Раз по раз клацає автоматика, гудіння уривається, розсовуються і зсовуються стулки дверей. Під стелею яскраве світло, і Оксана уважно дивиться на мої скроні, в яких іще недавно плуталося чимало сивини. Я крадькома спостерігаю за виразом її засмаглого обличчя, але, крім уваги, на ньому нічого не можу прочитати.

— Товаришу Негуренку, у нас дозволено гостям бути лише до одинадцятої, — наздоганяє нас нерішучий голос коридорної.

Блимнувши на циферблат, на якому вже десять, відповідаю:

— Гадаєте, тієї години нам стане?

Її мовчання я сприймаю як домовленість.

В яскравому світлі, яке я щойно ввімкнув, Оксанине обличчя аж пашить, навіть густа бронзова засмага не притлумлює того рум’янцю.

— Ніколи не подумала б, що ти такий зухвалець, — каже вона.

Замість відповіді пригортаю кохану.

— А що як зайде ота жінка, — шепоче Оксана.

— Не зайде, — кажу впевнено.

… Третя година. Нерухоме небо здається інкрустоване зорями. З балкона виднїються контури Ай-Петрі, біля вершини якої гуртується ватага хмар, їх нагнало з-над моря ще зранку, але вітер нездужав перевалити їх на той бік, і вони зараз схожі на чорні баркаси, припнуті до вершини гори. Ніч населила місто ілюзорними образами; та й сама Оксана, яка стоїть на балконі, закутавшись у блакитне покривало, теж нагадує одне з творінь темряви. А Віктор готує чай. Він привіз із собою електрокип’ятильник і все необхідне для приготування чаю в умовах готелю. У неї завжди було таке відчуття, що Віктор — її коханий і чоловік — це лише незначна частина його великої і водночас невидимої особи, яку їй належить довго ще відкривати. Власне, це і надає його постаті тієї глибокої перспективи, краю якої не видно і яка тільки відчувається. Їй завжди здавалося, що ті думки, які він висловлював на лекціях чи в розмовах із нею, мають потужне підґрунтя; вони прості, як істина, хоча шлях до них складний і тернистий. Саме ця його особливість — коли ти відчуваєш, що перед тобою не ціле, а частина невидимого цілого, надають йому, принаймні для неї, якоїсь таємничості і притягальної сили. Та сьогодні вона спізнала його раптом як чоловіка, якого не точать ні високі думки, ні сумніви і який живе лише нею. Вона вперше забула

про ту різницю у віці, яка давалася взнаки чи то надто зрілим його судженням, чи стомленим поглядом, чи стриманою ласкою, коли в ній самій кипіли почуття. А надто її вразила зовнішня зміна: кудись поділася зі скронь сива парость, посвіжів обличчям. На набережній вона впізнала його тільки по постаті. І всьому тому — вона причина, бо інакше, як пояснити той нестримний чуттєвий шал, який захлюпнув їх сьогодні. Вона всміхнулася, згадавши застереження подруг щодо невідповідності "деяких інтимних особливостей" людей із такою різницею в роках, як у них з Віктором.

Оксана вловлює духмяний запах чаю, а за мить на балкон виходить Віктор у вилинялих шортах.

— Ходімо, — він легко піднімає її, укутану в блакитний марселін, і несе в кімнату, де світло нічника на столі ледь пробивається крізь накинутий зверху рушник. Біля того нічника чай у двох склянках здається збісім чорним.

Коли я розплющив очі, то довго не міг уторопати: вечір зараз чи ранок; у кімнаті, щільно зашторені, стояв присмерк, до того ж годинник, який я звечора забув накрутити, зупинився. Оксани в кімнаті не було. Я відчував у собі такий прилив сил, що хотілося літати. Коли розсунув штори, в очі вдарив полудень. Водночас я вловив запах чогось смачного. На широкому тарелі поряд з гарніром лежав біфштекс і смажене яйце. На аркуші паперу, що накривав склянку молока, Оксаниною рукою було написано: "Любий! Я вчора не попередила в пансіонаті про свою відсутність. Спішу туди, бо заб’ють на сполох. Посуд віднеси в буфет. Жди мого дзвінка". Замість підпису — помадний відбиток губ. Мені й на душі було спокійно, бо Оксана, здається, не помітила "підробки". З одного боку позначилося те, що ми зустрілися ввечері і, отже, різницю важко було вловити, з, іншого — образ мій в її свідомості, мабуть, не був досить чітким, і тому ні з чим було порівнювати.

Обізвався нарешті телефон. Оксана.

— Пообідав уже?

— Ага. Ти з мене трутня зробиш.

— Не зроблю… Тут продають квитки на концерт органної музики. Підемо? О восьмій початок.

Я не в захваті від Оксаниної пропозиції. Мені більше хотілося б погуляти з нею містом, коли спаде полуднева спека. А потім знову прийти в готель… Але я схвалюю її пропозицію, бо їй так хочеться.

— Отже, жду біля філармонії, — каже вона. — Одягни той костюм, у якому ти був учора.

3

Звуки плинули врочистими хвилями, одна по одній звідкись ізгори; вони то гасилися непомітно в партері, то розбивалися, відкочуючись під синю сферу бані. В залі переважно молодь і літні люди. З мого покоління тут одиниці. Отже, міркував я, мистецтвом цікавляться ті, хто має або майбутнє, або минуле. Іншими словами — ті, хто ще не впрягся, і ті, хто вже випрягся… Чи не хибне узагальнення? Тим часом орган сходив врочистими звуками Бахового хоралу. Оксана ніби закам’яніла, як і всі, хто тут сидить (я це бачу краєм ока), не зводить погляд з батареї органних труб. Я ж не" ренісся думкою в свою дослідницьку, де на столі лежить чернетка першої наукової статті Нестора Івановича— шість пожовклих спорохнявілих аркушів, списаних зеленою пастою. Ото і є місце старту мого вчителя. Між цією статтею і останньою монографією відстань у 60 років. Усі ці роки Коваленко біг, не знижуючи швидкості; навіть з певним прискоренням. Віхи, які він долав, — то етапи розвитку геронтологічної науки, а результати — фундаментальні наукові праці, яких потребує людство. Він упав знеможений і одразу ж умер, як загнаний кінь, а смолоскип його ще довго тлів, аж поки не підбіг я і не підняв його. Та в моїй руці він палає не так яскраво, як у руці Коваленка,

і, мабуть, тому, що я з тих спринтерів, які краще біжать за лідером, коли ж самі опиняються в лідерах, то швидко втрачають на швидкості. Такі бігуни не люблять, коли їм хтось дихає в потилицю, і, отже, справжніх учнів не мають. У мене теж немає учнів, якщо не рахувати студентського загалу. Я біжу сам-один. І смолоскип, який колись випаде з моїх рук, довго тлітиме на дорозі (якщо не згасне зовсім), доки його підніме хтось, можливо, з іншого покоління… Що це? В залі тиша. Але повітря ще здригається від останнього акорду. Органіст не дуже ловко підводиться, йому дякують щедрими оплесками. Я симпатизую цьому чоловікові. Він позбавлений отого зовнішнього вишколу, який відрізняє професіонала від аматора, хоча йому вже десь за сорок, а мистецтво його справжнє. Коли оплески вщухають, чоловік знову вмощується за орган. Чорна блискуча спина і звисаючі фалди фрака роблять його схожим на жука-скарабея з білою смужкою на короткій шиї. На мить він завмирає з витягнутими руками, а тоді повітря здригається від величних звуків токати. А мене під ті чіткі римовані звуки раптом пронизує терпка думка: що коли трапиться те, невідворотне, чи подбає хто про те, аби пам’ять про мене не згасла? Ні, не епітафія на гранітному надгробкові, а на пам’ятникові, що його творить людина за життя. Про будівельний матеріал собі на такий пам’ятник потурбувався старий Коваленко: сотні журнальних публікацій, десятки монографій, винаходи, відкриття. Матеріал, на п’ять грубезних томів, зміст яких важчий від лабрадориту і таємничіший та глибший від синього блиску цього мінералу. Я й сам — один із шматків такого будівельного матеріалу в його постаменті. Вчена рада доручила мені, а певніше, я сам зголосився бути упорядником і редактором наукової спадщини, яка має вийти друком до дев’яносторіччя з дня народження Коваленка. Мабуть, ще не час клопотатися майбутнім, тим паче що Нестор Іванович напророчив мені довге життя. Перед тим, як поставити діагноз, уважно роздивлявся шкіру на руках, обличчі, шиї, пробував її на дотик. Він казав, що людська шкіра, то пергамент, на якому позначено час" дарований природою на життя; треба тільки вміти його прочитати. Він й собі напророчив, а може, й наврочив з точністю до півроку. Та оте його "шосте" чуття, як я згодом переконався, мало цілком реальну основу. Коваленко все життя вивчав довгожителів. У його товстелезному альбомі вміщено понад три

тисячі кольорових знімків людей, яким перевалило за сто, з детальним описом найближчих родичів, способу життя, звичок, важливих змін у житті. Багатьох він знав особисто І часто відвідував, це зважаючи на досить похилий вік. Якось, повернувшись із такої подорожі, він сказав: "Але ж і Хижняк! Вже сто тридцять має, а на шкірі майже не помітно ознак старіння. Жартує і регоче, як молодий".

Мені подумалося про зміни в суспільстві, які можуть настати від вживання людиною ювеналу. Люди, що продовжують собі молодість, стануть багатшими досвідом, одночасно збільшиться інтервал навчання, отже, людина стане грамотнішою. До того ж з віком людина добрішає, в усякому разі, стає терпимішою до інших. Таким чином окрема людина від вживання ювеналу стане досвідченішою, грамотнішою і добрішою (або хоч терпимішою). Отже, й суспільство збагатиться такими якостями… Що грамотніша і розумніша людина, то менш агресивна. Людство теж стане менш агресивним, зникнуть війни, розквітнуть наука і мистецтво. І змагатимуться держави і народи не кількістю лихих мегатонн, а кількістю геніальних творінь. Це і буде нова сходинка, на яку підніметься людина… Останнім часом відчуваю постійну потребу розглядати своє помолоділе обличчя, роздивлятися (як, бувало, Нестор Іванович) шкіру на шиї, лобі; вона стала еластичною і свіжою; шукати й не знаходити в густій, колись шпакуватій, чуприні бодай одну сиву волосину. Засмучували мене не тільки очі— сумні та байдужі (коли поряд не було Оксани); їх, здавалося, не торкнувся ювенал. Ніби й нічому радіти. Адже я дарую людству препарат, який додасть рокам молодості. Саме так, років — людині, а рокам — молодості. Раптом піймався на тому, що подумав: "я дарую" замість "ми даруємо". Адже препарат винайшов Гусейнов, я ж його тільки перевірив на собі. І тут мене почав точити хробак: "А хто знає, чий це препарат?" Гусейноз матеріалів ніде не публікував. Тільки зроблено спробу випробувати на мишах. Зроблено спробу, про яку не знає ніхто, бо роблено те моїми руками, оскільки Коваленко знаходився в ліжку. Отже, я поставив дослід на тваринах, а зняв результати, приголомшуючі результати! Перевірив препарат на собі. Так хто досягає мети? Той, хто змайстрував драбину, чи той, хто по ній піднявся? Я нарешті знайшов люстерко в

кишені, і те, що в ньому побачив, викликало в мене подив і страх. То було не моє обличчя, то була фізіономія самовпевненого обивателя, якого я завжди зневажав. Я покосився на Оксану, ніби хотів довідатись, що вона про це думає, але чорне пасмо закривало. від мене її око, Я побачив тільки рожеву щоку, розтулені губи і кирпатенький ніс. Вона в. цю мить належала отому дебелому органістові, як і всі в залі. Крім мене, хіба що… Розтанув заключний ритм токати, а зала все ще повнилася містичними звуками, які не чуєш, а тільки відчуваєш. Нарешті зникло і те таємниче гудіння, і органіст, що завмер на хвилю, підвівся і став обличчям до публіки; його кругле лице сходило радістю. Адже це свято творчості, і його поділяють сотні слухачів. Мені стало трохи заздрісно — я теж творець! Та свої успіхи я святкую один; ну ще двоє-троє колег, що читають журнал "Генетика", скажуть або напишуть свою думку. А втім, згадав Демо. кріта: "Твої здобутки в тобі мають бути заховані…" І ще: "Мені досить кількох, досить, одного, не треба й жодного". А Нестор Іванович недаремно збирав біографії довгожителів. Крім умов, у яких мешкали ці люди, він шукав часову межу людського життя. В його альбомі є знімки старих, які прожили більше ста вісімдесяти років. Є навіть біографія такого собі Фоми Карне — англійця, який прожив 207 років. Де ж межа? Чи й справді "людське життя спіткнулося на півдорозі?" А може, й не на півдорозі, а на самому початку… Де той запобіжник, який спрацьовує, щойно людина "вибирає" свій час?.. З-під блакитної бані полилися звуки Фрескобальдової канцони, і деякий час я ні про що не думав, просто розчинився в тому мелодійному леготі. Та згодом емоційне поступилося раціональному. Мені спало на думку, що я, замість дошукуватись істини, дав утягнути себе в гонитву за привидом. Привидом, на якого людство полює від дня своєї появи. В різні часи "мисливці" обкладали його тісним кільцем, та щоразу ловили облизня. Бракувало знань, досвіду, до того ж хибними були методи. І от зараз вчені обклали привида, тісним, хоч і зашироким, кільцем. Цього разу йому важко буде виплутатися. Хтось його та вхопить. Може, тим, кому це поталанить, буду я…

Я відчував шалений приплив творчих сил. Щоб їх накопичити, мені вистачило п’яти днів яскравого сонця, Оксаниної ніжності і нічим не

затьмареної безтурботності. На шостий я відчув, як моя творча машина, ніби підновлений і добре змащений двигун, набирає дедалі більших обертів. Після довгих умовлянь Оксана погодилася зостатися в пансіонаті до кінця серпня, я ж повернувся додому.

4

Мене й до від'їзду не впізнавали, а зараз, після того як я ще більше схуд і засмаг, взагалі мало хто помічав. Довго дивилася на мене і старша лаборантка в препараторській, куди я зайшов по ключ. Але в погляді її було більше кокетування, ніж дивування.

— Вас Ґречний домагався, — мовила вона, подаючи ключ. — Тричі заходив.

— Ну а ти ж, як тут? — звернувся несамохіть на "ти", чого раніше ніколи не робив.

— Та стережу кафедру, щоб не вкрали. — Вона аж зашарілася від мого панібратства.

— Коли питатиме ще, скажи, що нічого не знаєш…

Замикаючись у дослідницькій, я одразу відзначив, що повітря не таке затхле, як мусить бути при зачиненому вікні. "Отже, — подумав, — Пилипчук узявся за науку". Але тут же переконався, що товариш мій не так погано вихований, аби марнувати відпустку. Мікроскоп, склянки з препаратами, стіл Пилипчука покривав шар пилу. Натомість мій стіл ретельно витерто, папери в шухлядах в такому порядку, в якому я їх ніколи не тримав, а Коваленків архів лежить рівненькими стосами. Попередня підозра, що хтось цікавиться моїми записами, переросла в певність. Щось неприємне було в тому відкритті, але виймаючи з портфеля лабораторний журнал, якого приніс із собою, я посміхнувся: адже тому, хто тут рився, конче припекло стати молодим.

Мета мого приходу на кафедру — взятися за впорядкування наукової спадщини Коваленка, яку я останнім часом занедбав. Та передусім мушу обміркувати і записати спостереження над собою. А писати є про що. В моїй пам’яті останнім часом виникають яскраві картини дитинства. Вірші і уривки з творів, які нам задавали в школі. Сьогодні, наприклад, взявши англійський журнал "Природа", я прочитав у ньому статтю з генетики, забувши навіть про словник. Тільки перегодя завважив, що журнал іноземний. Колись, при вивченні англійської мови, я писав на окремих картках по двадцять слів (переклади — на звороті) і, вряди-годи виймаючи картку з кишені, заглядав до неї. Я тоді звернув увагу, що одні слова прямо самі в голову лізли, інші ж, скільки б їх не повторював, не запам’ятовувалися. А зараз оті всі слизькі слова лежать у моїй пам’яті на видноті. Не треба їх і згадувати… Так само, як англійські слова, мені пригадалися рядки з монографії Нестора Івановича: "Ділянка головного мозку, яка бере участь у виникненні слідів пам’яті, надто чутлива до браку кисню. Саме в цій ділянці в процесі старіння нагромаджується ліпофусцин, до того ж у більшій кількості, ніж в інших частинах головного мозку". Я також пригадав, що одна з складових ліпофусцину — каротиноїди — здатна поглинати кисень. Серед нервових клітин головного мозку тварин часто трапляються клітини, в яких гранули ліпофусцину займають вісімдесят відсотків усього їхнього об’єму. Такі клітини зморщені, містять багато вакуолей, їхні ядерні структури фрагментовані… Чи ювенал не розчиняє ліпофусцин, виводячи таким чином баласт з клітини, водночас надаючи їй змогу поглинати таку кількість кисню, яка необхідна для її нормального існування? Мабуть, моя поновлена пам’ять є, хоч і непрямим, але доказом того. Раніше, щось обмірковуючи, я часто напружував пам’ять. Зараз же стільки всього напохваті, що доводиться напружуватись, аби з тієї лавини інформації відібрати потрібне. Ділянка головного мозку, яка бере участь у виникненні слідів пам’яті, чимось схожа на акумулятор: коли він новий, то і ємкість у нього велика, коли ж три-чотири роки на ньому від’їздиш, пластини засульфатуються, і ємкості стає тільки на підфарники. В моєму "акумуляторі" ніби щойно замінили пластини.

Я полишив інститут пізно ввечері, відчуваючи легке запаморочення і свербіння всього тіла… Вдома, незважаючи на пізній час, напустив у ванну води, сподіваючись, що купіль позбавить тіло сверблячки, яка допікала мені дедалі більше. "Трохи пересмажився на сонці", — заспокоював себе, згадуючи ялтинський пляж. Свербіння і справді зникло, коли я ніжився в теплій воді. Та щойно витерся, як відчув, що в тіло вп’ялися одразу міріади шпильок. Я ве знав куди подітись. А тоді вхопив сухий рушник; і почав ним розтиратися. Кляте свербіння зникало тільки там, де я натирався до синців. Спав кепсько, як у залі аеропорту, де дикторка щогодини повідомляє, що "у зв’язку з погодними умовами" рейс відкладається (уже вкотре!) ще на годину. Тільки будив мене не голос із гучномовця, а сверблячка. Це було щось середнє між свербінням і пошпигуванням. Такий стан я вже переживав, колись дуже давно. Я з хлопчаками-шестикласниками бігав по третьому поверсі недобудованої школи. Щоб утекти від сторожа, який позамикав двері в усіх під’їздах, я стрибонув з балкона на купу скловатових блоків. Краще б мене одвели в "дитячу кімнату". Я страждав цілий тиждень, стираючи мочулкою під душем невидимі шпильки…

Вранці з жахом побачив у дзеркалі своє тіло, воно було все в червоних плямах вперемішу із фіолетовими саднами від розтирання; і вже не стільки свербіло, як пекло. Особливо на ліктях і колінах, шкіра там понабрякала і поблискувала, як лакована. В паніці я не міг нічого. кращого вигадати, як натертися кефіром. У дитинстві, коли, бувало, перебирав сонця, бабуся натирала мене кислим молоком. Я вилив на себе цілу пляшку кефіру, але полегшення, яке з тим прийшло, минало в міру його висихання… З голови не виходило видіння, яке мені приверзлося перед самим світанком: юрма стайєрів, зовсім голих, які женуться за чимось безформеним; я — в числі перших. Мені привиділося, що я вхопив ту субстанцію, вірніше, торкнувся її, і одразу збагнув, що то лише тінь чогось більшого, яке далеко попереду. Раптом з жахом став відчувати, що рука, якою торкнувся тіні, стала швидко всихати. А коли всихання дійшло до самого плеча, я прокинувся.

Коли я роздягнувся, лікар аж присвиснув. Він не поспішав з висновками. Обійшов мене з усіх боків, помацав шкіру на ліктях і колінах, де вона стала синьою і мало не репалась. Потім сів і довго дивився на мене, як на абстрактну статую, ніби хотів уторопати: що саме мав на меті скульптор, виліплюючи таку форму.

— Вікторе Степановичу, — нарешті озвався лікар. — Я не знаю, що це таке. Схоже на якусь страшну форму алергії. Скажіть, ви останнім часом зазнавали сильних потрясінь?

— Зазнавав, — відповів я, не задумуючись. — Тільки приємних.

— А може, у вашому житті сталися якісь зміни?

— Сталися. Тільки знову ж таки позитивні. Я одружився.

— Гм… Давко?

— Місяців зо два тому.

— Та ви вже одягайтесь, — нагадав лікар. — А де зараз ваша дружина?

— В Ялті.

— Знаєте що, — сказав він, — я не буду вас допитувати. Краще напишіть самі про ті зміни в побуті й оточенні, що сталися з вами протягом останніх двох-трьох місяців. Не забудьте згадати про домашніх тварин, якщо таких собі завели, про ліки, якщо їх вживали, і таке інше. Врешті, не мені вам про це казати. Років десять тому ви прочитали нашому випуску кілька лекцій з генетики; я їх і зараз пам’ятаю. До речі, відтоді ви на обличчі нітрохи не змінилися.

Було таке. Тільки читати ті лекції запрошували Коваленка. Та оскільки він нездужав, підмінити його довелося мені.

— Попийте спочатку бромід натрію і хлорид кальцію, — лікар заходився виписувати рецепти, щораз поправляючи шовковисте русяве волосся, котре лізло йому на очі. — Заразом попийте вітаміни "А", "В" і "С".

Тиснучи мені руку, він сказав:

— Коли писатимете, не забувайте про найменші дрібниці.

А лікар запідозрив псоріаз. Про це я довідався, погортавши довідник дерматолога. Цю хворобу відганяють саме такими ліками.

Тим часом всюди, де згинається шкіра, понабрякало і посиніло. Нестерпне свербіння змінилося болем, і я трохи заспокоївся. Краще біль, ніж сверблячка. Та за ніч на згинах почався новий процес: шкіра взялася дрібною сіткою тріщин, з яких засочилася сукровиця… Сів до столу о другій, коли остаточно зрозумів, що від сверблячки й болю не засну. Якийсь час дивився в морок за вікном, подумки гортаючи сторінки мого життя і ніби підбиваючи підсумки в "Книзі добрих і лихих вчинків". Та що далі я їх гортав, то тривожніше ставало на душі…

Дзвоник був довгий і настирливий. Здавалося, що я не пробуджувався від сну, а приходив до тями після тривалої втрати свідомості. Ворухнувся, щоб встати, але одразу відчув біль у всьому тілі. А дзвоник дедалі настирливіше шматував тишу. Я не підвівся, а скотився з ліжка, укутаний, як мумія, в простирадло. Так і пішов відчиняти. Кинув погляд на будильник: була четверта по полудні. Отже, я проспав, а може, пролежав без пам’яті цілий день. Відчиняючи, даю собі слово найближчим часом вставити в двері вічко… На порозі стояв Ґречний. Я інтуїтивно подався вперед, щоб заступити вхід, але він з простягнутою рукою ступив назустріч.

— Що з тобою, Вікторе?! — В його голосі вловлювалося здивування, а в очах — неспокій.

— Пересмажився на сонці, — збрехав я і сам не впізнав свого голосу. Мені навіть здалося, що то був старечий голос мого покійного діда. — Спочатку водянки пішли…

— Боже ж ти мій! Ти хоч до лікаря звертався? А втім, що це я кажу… У такому вигляді на люди не покажешся.

Ґречний не знімав зірок у галузі біології, але предмет знав добре. Настільки добре, щоб не повірити в байку про сонячні опіки. Про всяк випадок він непомітно (як йому здалося) витер долоні об штани. А я вперше звернув увагу на те, що Борис Трохимович коротконогий. Може, через те, що цього разу він був без піджака. Ґречний мав вузькі плечі і широкий поперек і чомусь нагадав мені колись бачену на малюнку доісторичну амфібію — стегоцефала.

— Вікторе, Вікторе, — скрушно похитав головою гість, але на його оливкового кольору обличчі я не побачив співчуття. Саме тільки розчарування. — Хіба ж так можна… Так занапастити себе!

Я певен, що Ґречний мав на увазі не сонце, а щось значно гірше, й тому відловів:

— Не робить помилок у житті той, хто дошукується не істини, а особистих вигод.

Завжди вологі коричневі очі на мить ніби затягнуло туманом.

— Хтозна, чого більше слід дошукуватися… Врешті-решт істину осягають для того, щоб мати з неї вигоду…

— Можливо, але доля одних її осягати, інших — мати з неї вигоду.

Ґречний якусь мить дивився на аркуш паперу, на якому я так і не спромігся вивести жодного слова, на рецепт. Він уже простягнув було руку до рецепту, але затримав і забубонів пальцями по столі. Я не міг відвести погляду від його волохатих і досить розвинених (порівняно з постаттю) рук. Особливо притягували увагу короткі пальці, між якими мені ввижалися перетинки.

— Я викличу лікаря, — сказав він, і в його голосі вчувалося нетерпіння.

— У вас до мене діло?

— Та ні. Просто заглянув.

Він вийшов, не подавши руки, а я, напустивши у ванну теплої води, занурився в неї. Від тепла зробилося легко і навіть хороше. Чому в теплій воді людині завжди добре? Може, спрацьовує прадавній інстинкт риби, який таїться десь у генних лабіринтах? У тих лабіринтах багато чого криється. Всі оті чернеткові варіанти істоти, яка зараз знаходиться на вершині "піраміди", природа хоч і відкидала (так я відкидав свої перші скульптурні вправи), а проте інформацію про них зберегла. І не тільки Інформацію, а й "технологію" виготовлення. Через те, мабуть, вряди-годи й зустрінеш серед людей особу з рисами птаха, риби або тулубом амфібії, вже не кажучи про ближчих родичів людини — ссавців. Аналогічно ліпилася й свідомість: відсівалися одні прикмети, набувалися інші, а потім стався синтез багатомільйонорічного досвіду, внаслідок якого "темный и косматый зверь, сойдя с ума, очнулся человеком"[3]. На жаль, він прокинувся людиною лише в думці. Почуття ж — серед них і тваринний жах перед загрозою смерті — залишилися на тому ж рівні, що й до пробудження. Це я можу засвідчити… Промокаю тіло чистим простирадлом. З острахом розглядаю густу мережу тріщин, яка відповідає малюнку шкіри.

Попри серпневу теплінь, я одягнув білий гольф і, підкотивши комір під саме підборіддя, побачив у дзеркалі себе таким, яким був до хвороби.

Хоч двері й були відчинені, але в приміщенні стояв запах звіринця. Минувши довгий ряд кліток з морськими свинками, кролями й собаками, я зупинився перед кліткою з білими мишами. Угледівши мене, звірята попідводили писочки, нетерпляче засвітили чорними цяточками очей. У них, мабуть, уже виробився рефлекс: коли хтось підходить до клітки, то обов’язково кидає корм. Терпляче очікував, поки вони з’їдять печиво, яке приніс із собою, а тоді підняв засувку і взяв одну найдовірливішу тварину. Вона пухнаста, немов курча, яке недавно побачило світ. Обережно подув у шерсть. Мені здалося, мабуть, за браком світла, що зовні шерсть густіша, ніж при самій шкірі. Коли ж я вийшов на подвір’я, то, собі на диво, побачив, що звірятко було "зодягнене" не в шерсть, а в пташиний пух. На шкірі росли манюсінькі трубочки, які розпустилися густими кущиками білого пуху. Миша пискнула, коли я висмикнув з неї кілька тих "віничків".

Коли в дослідницькій я подивився на мишачий одяг через лупу — всередині в мене похололо. Отже, ювенал викликає мутації шкіряного покриву і того, що. на ньому росте. Знову це слово — мутації! Таке звичайне для біолога і таке страшне для хворого! А у воді, в якій відмочував простирадло, плавало багато волосся. Чи не виросте йому на зміну пір’я? Біологічно це вмотивовано. Людина, хоч і віддалилася від доісторичних пращурів, на безмежну часову відстань, але в її генетичних коморах старанно зберігаються непотрібні вже матриці клітин. Коли ж прочинити відповідну комірку архіву, як враз запрацює фабрика доісторичного білка, котрий вироблявся багато мільйонів років тому. Ювенал і є тим рубильником, що вмикає фабрику.

А може, не препарат Гусейнова вмикає той "рубильник", а якийсь домішок, що в нього випадково потрапив? Адже у ставропільчан усе гаразд. А втім, хтозна, гаразд чи ні. Минуло ж більше п’яти років відтоді, як Гусейнов надіслав листа.

Воістину, велика вченість — ще не мудрість. Це слова Коваленка, і мені здалося на мить, що чую його голос. Боязно підвести погляд на портрет, що на стіні, ніби то портрет моєї совісті. Мені було соромно не тільки через верхоглядство щодо ювеналу… Я захистив докторську, не виконавши шефового заповіту: розплутати механізм мутацій, що відбуваються при заміні одного гена іншим. Скористався з його смерті, щоб "проштовхнути" сирий, а подекуди сумнівний матеріал. Присвята світлій пам’яті, яку не без дипломатичних маркувань я надрукував на титулі докторської, зробила своє діло. До того ж опоненти ще пам’ятали відгуки Коваленка про мої здібності й працьовитість. Захист пройшов під знаком пам’яті Нестора Івановича. Говорилося, мабуть, більше про досягнення його школи, ніж про мій скромний внесок у науку. Тривалий час я вважав, що захистився в борг. Після захисту навіть подвоїв старання, але й досі того боргу не сплатив. Та й ніколи не сплачу, бо механізм мутацій при заміні генів розплутав Сергій — чоловік, монографію якого я, образно кажучи, "зарубав". Відчув, як боляче мені від того колючого клубка всередині, який зветься совістю. Коли б тільки зарубав книжку… Я описав свій, так би мовити, гіпотетичний, механізм і отже, якщо та книжка й побачить світ, то його експериментальний матеріал лише підтвердить мою гіпотезу.

Із задуми вивів шурхіт одягу і запах "Білої акації". Я й не почув, як зайшла старша лаборантка. Спочатку впала в очі її довга спідниця, скроєна з пурпурової у фіолетову смугу тканини, а потім побачив маленьку голівку з короткою зачіскою.

— Я мушу вже йти, — мовила вона, з подивом розглядаючи кисті моїх рук, недоречний для серпневої спеки гольф, — ключ, будь ласка, вахтерові віддайте.

Лаборантка вперше звернулася до мене в безіменній формі, ніби не мала певності, що це саме я — Віктор Степанович Негуренко.

Коли за нею зачинилися двері, я глянув на годинник. Третя. Вже треба йти і мені. На мене, мабуть, чекає лікар. Він сподівається, що в

записах, які маю йому принести, віднайде джерело алергенів. Ним може бути кішка, собака, звичайний кожух, рослини, ліки. Ним може бути й людина. Нічого я йому не напишу — не бажаю в його очах бути жертвою, хоч би й наукового експерименту.

На інститутське подвір’я, де стояло моє авто, виходив крадькома, як злодій, — боявся спіткати ректора… А гіпотеза таки моя. Я не мав експериментального матеріалу. Це правда. Але ж я й не привласнив чужого. Я багато років ламав голову над тим механізмом, шукаючи єдиний правильний шлях його дії (щоправда, теоретично). Навіть покійний Коваленко схвалював мою робочу гіпотезу. Я її й опублікував як робочу. А те, що на очі потрапив матеріал, який робив із неї теорію, то це таке діло… Я ж його не запозичив.

Повітря в квартирі було задушливе, і я залишив двері прочиненими. Стягуючи гольф, я відчув біль на ліктях і плечах. Але біль не заважав мені міркувати. Я думав, що за час, поки ювенал був у нас, з ним могли статися якісь зміни. Скажімо, верхній шар рідини, який контактує з повітрям, окислився. І, можливо, саме це обумовило таку його дію на шкіру… Постукали. В коридорі стояв Василько. Він сторопіло дивився в прочинені двері на моє відображення в люстрі.

— Заходь, — заохотив я. — У тебе до мене діло?

Хлопець кивнув, не відводячи погляду від моєї постаті.

— Мабуть, глей закінчився?

Він знову кивнув. Обличчя хлопчика краще від люстра свідчило про мій стан. В люстрі-бо я не бачив ні жаху, ні співчуття.

— Боляче? — тихо запитав гість.

— Погано мені, друже. — Я квапливо накинув піжамну куртку. — Поїхати по глей, на жаль, не зможу.

Хлопчина витяг з кишені глиняну фігурку і подав мені. Я вражено розглядав того глиняного птаха, а тоді пішов у кімнату і взяв зі стелажа свого зеленого голуба. Вони були схожі, ніби їх виліпили за тим самим зразком. Хлопець теж здивовано. крутив у руках мого птаха, порівнював зі своїм, а тоді спитав:

— Чим ви його пофарбували?

— Вже й не пригадаю. Здається, олійною фарбою.

— О! А це що? — Він підійшов до підвіконня, яке заставлене скульптурними вправами. — Як справжні. — Його погляд прилип до фігури хлопчика.

Когось вона йому нагадувала, але кого саме, він не міг утямити. Я ж, на втіху собі, відзначив, що фігурка мені вдалася. Подібність до оригіналу, принаймні поверхова, була: скуйовджена чуприна, зібгані штани і вираз подиву на обличчі.

— Подобається? — запитав. — Вона твоя.

Василько подякував, на місце скульптурки хлопчика поставив свого птаха.

Зачиняючи за гостем двері, я подумав про тотожність людської психіки: двоє дітей, віддалених одне від одного замало не сорока роками, виліплюють із глею того самого птаха; а двоє дорослих, ледве знайомих, ламаючи голову над тією самою проблемою, доходять того самого висновку. Щоправда, один — тільки теоретично. Все, мабуть, визначається сумою знань — набутих за життя і накопичених розвитком: свідомих і підсвідомих знань мозку і окремої клітини людського тіла.

Заміна шерсті на пташиний пух у піддослідних мишей — теж прояв історичної пам’яті.

З острахом поглядав у люстро. Обличчя поки лишалося не враженим, мабуть, тому, що природа шкіри на обличчі трохи інша, ніж на тілі, і, отже, ювенал на неї не діяв. Згадалося відчуття, якого я зазнав на березі річки, коли вперше торкнувся Оксани, — відчуття, ніби торкнувся чогось забороненого, відокремленого від мене часовою відстанню. Чи не за це на мене звалилося лихо?

Боявся розплющити очі, бо сон міг виявитися дійсністю. Коли ж розплющив, то довго не міг утоpопати, що зараз: вечоріло чи засіріло світанком. Жалісно рипнуло ліжко. Я вийшов на балкон. Серпневе небо проросло зорями на всіх рівнях своєї безконечної глибини. Я відчувався однією з його часточок, яка знаходиться у вічному леті не в просторі, а в часі. Моє "я" — лише видозміна тієї часточки в останню мить. Не було його до, не було й після. Воно тільки зараз… Снилося, що біжу в гурті стайерів і раптом помічаю, що відстаю. Панічно, з останніх сил, кидаюся по біговій смузі вслід за гуртом, який швидко віддаляєте ся, але сили мої вичерпуються, і з жахом усвідомлюю, що під ногами не бігова доріжка, а конвейєрна стрічка, яка рухається назад. Мої рухи стають уповільненими, я, знеможений, падаю на рухоме плетиво, яке несе мене у фіолетову далечінь минулого… В мені вирує нелюдська лють, я почуваюся звіром у прадавньому лісі. А смуга рухається назад усе хуткіш. Швидкість її така велика, що вітер зриває з мене скуйовджену вовну лютого звіра, та за мить тіло вкривається чи то лускою, чи то роговими наростами алігатора… Мене налякав і водночас спантеличив дивний сон. Справді-бо ссавець — пращур людини — мав за пращура рептилію, а та, в свою чергу, амфібію. Істота, яка зараз зветься людиною, на довгому шляху розвитку втрачала одні якості і набувала інших, деякі з них притлумлювалися, інші розвивалися, в залежності від навколишнього середовища. Та жодної з них вона не загубила, лише сховала в безодній коморі пам’яті. "Плоть человека — свиток, на котором отмечены все даты бытия"[4].

А ювенал, зробивши місткішою пам’ять, поглибив і почуття. Я переживаю лихо так само гостро, як переживав у дитячих снах кошмари. Схоже, ті почуття не мають ні меж, ні глибини. Ввімкнув у сінях світло і враз сахнувся від люстра: на мене дивилася істота, тіло якої, здавалося, було вкрите хітиновим панцирем. На ліктях, колінах і плечах той "хітин" пооблуплювався, а крізь шпарини поблискувала сріблясta поверхня. Невже й мене очікує така ж метаморфоза, якої зазнали піддослідні тварини… Втішався поки тим, що обличчя, хоч і порите страдницькими зморшками, а проте лишилося невраженим.

Зненацька пролунав телефонний дзвінок. За мить я вже тремтячою рукою притискав до вуха трубку. Оксанин голос дзвінкий і чистий, ніби вона’десь поряд. Вона не запитує про здоров’я і справи, за що я їй вдячний: не доведеться брехати.

— А коли він прибуває? — запитав про літак, на який у неї квиток. — Добре… Чекатиму тебе завтра в аеропорту.

Отже, часу маю трохи більше доби — літак прибуде завтра о двадцятій. Помітив раптом, що стою в калюжі, яка натекла з мене. А з люстра дивиться перелякане обличчя з тулубом анциболота, на якому налипли листя і жовті пелюстки.

Я почуваюся шахістом, якому через один хід загрожує "мат". Напружено думаю. У мене тих думок велике розмаїття, і я терпляче очікую, поки вони виснуються у стрункy логічну схему. Так само, як шахіста, котрий програє вирішальну партію, мене то охоплює відчай, то раптом осяває просвітління, і я починаю вірити в перемогу або хоч в нічию. Мені важко зробити правильний хід не через брак варіантів, а через їх надмірну кількість, а також через відсутність видимого противника. Часто здається, ндо я затіяв партію з привидом. Відчуваю, що мені, як ніколи, зараз потрібен порадник, який тверезо оцінив би ситуацію, і якщо й не підказав, то бодай поглядом дав знати, що не все ще втрачено. Таким порадником завжди був для мене Нестор Іванович.

5

Опинившись у кімнаті Коваленка, я передусім розчахнув вікно, бо повітря за два вакацІйних місяці так настоялося на паркетному лакові і книжках, що можна було вчадіти, вмостився зручніше в кріслі і заходився обстежувати вміст шухляд. Почав з найвищої, в яку я колись сам склав усі записники покійного. То були блокноти, схожі за формою на настінний календар, були "алфавіти" і нотатники, видані до спеціальних конференцій, з календарем та довідником з генетики. Я вирішив гортати їх за хронологією, тобто з останнього записника в червоній обкладинці. Ця книжечка (форматом якраз по внутрішній кишені піджака) складалася з "алфавіта", в якому вписано адреси та номери телефонів, і щотижневика, де Нестор Іванович дрібним почерком занотовував свої думки, цитати, літературні джерела і навіть вклеював невеличкі журнальні повідомлення. На одній із сторінок, серед формул і структур ДНК я прочитав: "Фізично людина старіє значно скоріше, ніж психічно", а через кілька сторінок: "Літа приборкують плоть, але жадань душі не вгамовують". Наприкінці нотатника було виведено тонким коричневим фломастером:

"Лиш боги та сонце вічні,

А в людини — лічені роки,

Все, що робиш, — майне, як вітер".

"Епос про Гільгамеша"

Це був останній запис в його житті. Він нагадав мені епітафію.

— Все, що робиш, майне, як вітер, — повторив я вголов і раптом усвідомив провокаційну сутність цієї фрази.

В другому нотатнику прочитав: "Я вже в тому віці, коли відчуваєш відносну цінність свого місця в суспільстві і абсолютну — життя". А на звороті було вклеєно колонку з якогось іноземного журналу, яку я спочатку залишив поза увагою, шукаючи слово "ювенал", та пролиставши блокнот до кінця, повернувся до тієї вирізки; вона виявилася дописом із "Кобєти і жиця" і називалася "Трагедія". Сяк-так розбираючи польські слова, я читав: "Восьмирічний Франц Герінгер, котрий мешкає з батьками в Північній Африці, має вигляд мініатюрного дуже старого чоловіка. Він полисів, втратив майже всі зуби, його шкіра взялася глибокими зморшками. Рухається важко, як людина, що багато сидить, його голос хрипкий, як у старого. Франц хворий на ПРОГЕРІЮ. Хворобу таку рідкісну, що повідомлення в пресі викликало сенсацію не лише серед широкого загалу, а й серед спеціалістів-медиків.

Лікарі не знають причини тієї хвороби. Відомо тільки, що хворі на неї старіють у 10 разів швидше, ніж здорові люди. Франц уродився нормальною дитиною".

Я відчув раптом, як моє покалічене тіло запекло, ніби його обдали окропом, та за мить мене кинуло в холод — я аж затремтів. Те, що відбувалося з моєю шкірою, нагадувало прогерію. В нормальному організмі завжди існує рівновага між усіма процесами, зокрема, й між процесами старіння та ювенільними. Я ж порушив ту рівновагу, ввівши собі ювенал, на що організм відреагував посиленням геронтологічних процесів.

Я довго сидів у тупому занімінні, і погляд мій бездумно блукав по високих лакованих дверях з бронзовою ручкою.

— Все, що робиш, майне, як вітер, — мовив я вголос і раптом зрозумів, що ця фраза так просто від мене не відчепиться.

Оксана в гурті пасажирів наближалася до виходу з льотного поля; вона спочатку не впізнала серед поодиноких постатей за парканом

Віктора. На мить розгубилася, коли він заступив дорогу, подаючи їй червоні гвоздики. Він здавався вкрай виснаженим і змарнілим.

— Вікторе!

— Маєш гарну засмагу, — мовив він поспішно, ніби застерігаючи від вияву почуттів і можливого поцілунку.

В його рухах стриманість, та ж стриманість на обличчі, а в голосі чи то байдужість, чи то втома.

Оксана взяла його під руку і раптом відчула, як він весь напружився. Почуття скутості не полишало його, поки вони простували до машини. Мовчки сіли, і раптом вона побачила його кисті, які він поклав на кермо — шкіра на них — суцільний шрам.

— Що з руками!? — скрикнула.

— Не знаю, — мовив він холодно і ввімкнув стартер. Тоді різко вивернув колеса і погнав автомобіль на шосе.

Оксану пойняла тривога, а по хвилі з’явилося ще й почуття образи. Адже в Ялті, коли вони зустрілись, він весь аж світився…

— Скажи, нарешті, що сталося, — мовила, марно намагаючись здолати сльози.

— Сталося погане, — озвався він. — До мене причепилася якась хвороба. — Його обличчя не виказувало ніяких почуттів, проте на чолі — вона побачила те в панорамному люстерку— залягли страдницькі зморшки. — Звертався й до лікаря, — він ніби попереджав її запитання; — але навряд чи існує зараз фахівець, який узявся б мене позбавити цього лиха. Скидається, — це наслідок моїх експериментів з біологічно активними препаратами.

Оксана збагнула раптом, що байдужість, — лише ширма, за якою криється відчай.

— В чому вона виявляється — та хвороба? Якийсь час він мовчав, ніби вагався, а тоді сказав:

— Спочатку свербіж по всьому тілу, далі шкіра почала репатись, а ще далі — суцільний панцир із засохлої крові, тепер ось, — він ворухнув кистями, — молода шкіра з нетиповим для людини малюнком… Що буде далі — побачимо.

В місто в’їхали уже в сутінках.

— Ти грішиш на якийсь конкретний препарат?

— В тому то й лихо, що ні, — сказав Віктор, вмикаючи лівий поворот.

— Стій! Куди ти мене везеш?

— До тебе.

— Але ж на мене там ніхто не очікує…

— Тобі слід побути на самоті… — по хвилі додав: — Зараз нам обом краще бути насамоті.

Коли машина зупинилася біля Оксаниного будинку, сутінки вже перейшли в темряву. Оксана нахилилась і торкнулась губами його щоки. Від нього свіжо пахло якимось зіллям.

— Ти мене, мабуть, розлюбив, — сказала тихо.

Він уперше повернувся до неї обличчям, і хоч у тьмяному світлі приладного щитка не можна було розгледіти його виразу, вона інтуїтивно відчула на собі такий потік ніжності і німого відчаю, що їй стало і добре, і водночас боляче на душі.

Зручні меблі й барвисті східні килими, які за звичний умов створювали затишок, цього разу гнітили її. Вони промовляли до неї напутливими голосами батьків і дивилися їхніми остережливими поглядами. Ще недавно в сінях стояли спаковані чемодани. На пероні, в останню мить перед відходом поїзда, батько сказав з іронією в голосі: "Може, нагодиться весілля, то не поспішай, нас дочекайся". Вона не порушила цього батькового побажання. І коли Віктор запропонував віднести заяву до загсу, попрохала почекати повернення батьків. Він на те відповів, що йому байдуже: матимуть вони шлюбне посвідчення чи ні, він-бо її й так вважає своєю дружиною. "Твої батьки з’являться через рік, — сказав він, усміхаючись, — отже, ти постарієш на рік і, таким чином, наблизишся до мого віку". "Але ж і з твого рахунку ніхто того року не спише", — відповіла вона. "Астрономічного року не спишуть, це напевне, а от щодо біологічного, то тут ми ще побачимо". А потім раптом сказав: "Ми з тобою оригінальне подружжя — свою першу шлюбну ніч провели за цілий рік до шлюбу". Оксана ловилася на тому, що ні-ні, та й гляне на свої руки, ніби його хвороба — це і її хвороба. Вона вийшла на балкон і там довго стояла, звівши очі в мерехтливе серпневе небо.

Було вже пів на одинадцяту, коли фари таксі висвітили на причілку Вікторового будинку номер. Якийсь час Оксана в нерішучості стояла біля під’їзду, та нарешті відважившись, попрямувала до ліфта. Після її дзвінка минула хвилина, а то й більше, перш ніж за дверима почувся якийсь рух. В шпарину виглянула мокра голова господаря.

— Зараз, — сказав Віктор, причиняючи двері.

За мить явився з обмотаним навколо стегон рушником, мокрий, з налиплими на плечах пелюстками якоїсь трави. Але не це вразило Оксану, а блискуча поверхня замість шкіри, схожа на фіолетовий

целофан. І це на місті гарного чоловічого тіла, ласку і тепло якого вона зазнала ще зовсім недавно.

— Я ж попереджав: зараз нам бути краще окремо, — сказав він, дивлячись в її розширені від ляку і подиву зіниці. — Та проходь же.

Він зайшов у ванну, а Оксана, ставши посеред кімнати, дала волю сльозам. Раптом її увагу привернули скульптурні погруддя літнього чоловіка і дівчини, які стояли на підвіконні. Прикипіла поглядом до погруддя дівчини, відчуваючи, як її захлюпує хвиля ревнощів. Навіть угамувалися глухі ридання, що душили її. Тим часом у ванні припинився плюскіт, отже, він обтирається і зараз мусить з’явитися. Промокнула носовичком сльози і, дістави з торбинки люстерко, зробила спробу надати обличчю байдужого вигляду. І тут вона помітила, що її засмагле в дзеркалі і біле з глею — те саме обличчя.

З ванни вийшов Віктор. Смугаста піжамна пара з курткою, застебнутою під саме підборіддя, робили його худішим і довшим.

— Чого прийшла? — запитав.

— Захотіла, то й прийшла, — відповіла майже зухвало. — Назвав дружиною — терпи.

— Пам’ятаєш казку Лепренс де Бомон "Красуня і звір"? — знову запитав він.

Оксана кивнула.

— Пригадуєш, яка метаморфоза відбулася з Чудовиськом? Воно перетворилося на прекрасного принца. Так оце, — він ткнув пальцем себе в груди, — не той випадок. Аналогічної метаморфози не буде, — і, повагавшись, додав! — Схоже на те.

— Навіщо ж так похмуро, любий? Ні вірність, ні доброта людська не перевелися. Адже це завдяки їм Чудовисько перетворилося на гарного принца.

— Цих якостей замало. Потрібні ще розум і величезні знання…

— Немає нічого гіршого за зневіру. Ти пробував лікуватися?

— Пробую. Дві години кис у ванні з чистотілу.

— І як ти себе почуваєш?

— Добре, але тільки у воді.

Оксана не ворушилася — вдавала, що спить. Вона лежала на розкладачці біля прочинених навстіж балконних дверей. Віктор, який, здавалося, давно вже спить, тихо підвівся. Він довго стояв над нею, а потім нахилився і торкнувся пошерхлими губами її плеча; вона відчула його тривожне дихання. Перегодя до неї долинув з ванни шум води. Якийсь час вона дивилася в темно-синій безкрай за дверима, який, немов різдвяну ялинку, убрано в густу мережу вогників, а тоді її здолав сон…

Прокинулася на зорі. Вікторове ліжко було порожнім. На кухні його теж не було. Він лежав у ванні, в неприродній позі. Вода була йому по шию: ліва рука, синьо-фіолетова, як і все тіло, звисала з краю ванни, торкаючись пальцями підлоги. На мить Оксана заціпеніла, очі напружено вдивлялись у заросле вже щетиною, сіре обличчя. Крик жаху ось-ось мав зірватися з її вуст, і тут вона помітила, як поволі відхлинає вода від його грудей, а згодом — ледь вловимий порух він. Він спав. Коли прокинувся, Оксана обережно занурила в холодну вже купіль гнучкий душ і пустила теплу воду.

Вперше за останній тиждень я виспався. На душі розвиднілось, а в м’язах відчував не знану досі бадьорість. Може, вода є отим середовищем, яке найліпше відповідає моєму станові? А може, причина психологічна: поряд Оксана? Вона поклала на батарею свіжу білизну і не будила, аж поки моє тіло не наситилося літеплом і я сам не прокинувся. Коли ж вийшов з ванни, на кухні вже парувало картопляне пюре і шкварчала на сковороді яєшня. Як я не придивлявся, але так і не розгледів на Оксаниному обличчі бодай натяку на пригніченість. Вона поралася, пов’язавши навколо стегон рушник, ніби нічого й не сталося. Волосся було сховане під косинкою, і я вперше помітив, що в неї високе чоло, яке робило її значно старшою.

— Може, ти сядеш за кермо? — питаю в Оксани.

— Іншим разом, — мовить вона, запинаючись пасом безпеки. — Відкіля ти знаєш Сорочинського?

— Ще по інституту. В одній групі навчалися.

— То це з твоєї допомоги мене направили до нього у відділ? — питає вона суворо.

— Нічого подібного. Я лише порекомендував Сорочинському гарного спеціаліста-біолога, та й годі.

В панорамному люстерку бачу безконечний ланцюг машин, така ж картина і попереду. Я то пригальмовую, то наддаю швидкості, відповідно до руху "ланцюга", ланкою якого ми є. "Все у світі є ланкою чогось, — міркую я. — Як у просторі, так і в часі. А коли якась Із ланок надумає випередити інші або, навпаки, відстати від інших, то це неминуче призведе до порушення ланцюга подій і отже, — до катастрофи".

— Аж не віриться, що ви з Сорочинським в одній групі навчались, — озивається Оксана. — Він видається старшим від тебе років на десять, щонайменше. Мішки під очима, глибокі зморшки…

— Не помічав, — кажу я. — Може, хворіє?

Раптом відчуваю, що зараз викладу все Оксані. Перед тим як почати розмову, уважно дивлюся на свої руки, потім на годинник, що на приладному щитку. Глибоко зітхаю, ніби збираюся пірнути…

— Мушу тобі дещо сказати… Причина нашої з Сорочинським зовнішньої невідповідності не в тому, що я краще зберігся, а в тому, що я вживав омолоджуючий препарат.

— Навіщо? Навіщо ти це зробив?! — її голос зривається.

— Щоб перевірити, як діє препарат на людський організм… А ще я боявся, що ти скоро прозрієш, побачиш оту різницю в роках.

— Яке безглуздя! Я покохала тебе таким, яким ти є. Я кохала тебе п’ять років, не думаючи про твій вік… Яке безглуздя! — повторює вона.

Я нишком поглядаю на Оксану й помічаю, як у неї починає тремтіти спідня губа. Вона все зрозуміла.

— Боже, що ти з собою зробив! — її тремткий голос пробирає мене наскрізь. — А було ж усе так добре, так гарно!

Вона не знає головного: що той препарат не окрема сполука, а суміш, і що я, по суті, опинився в пастці. Бажання розповісти все як є раптом похитнулося. Вона надто близько взяла до серця моє перше повідомлення. Крім прикрого болю, в мене ще зріє почуття сорому, ніби я розплачувався з кимось фальшивими грошима, а зараз про це стало

відомо, і я мушу давати пояснення, ні — шукати пом’якшуючі провину обставини.

— Коли це сталося? — питає так тихо, що я ледве чую.

Наступного дня після твого від’їзду в Ялту.

Оксана виходить із машини, щоб відчинити двері гаража, і я бачу її обличчя повністю: воно прибите горем і дуже сумне, але на ньому вже немає панічного страху, який я підгледів по тому, як їй звірився.

Додому не хочеться ні їй, ні мені, і ми прямуємо в балку. Від вітру, який тут вирував уночі, стежку місцями рясно всипано абрикосами. Мусянжеві плоди нагадують мені дитинство; я приходив до бабусі — живе вона в передмісті — і, видершись на дерево, ласував цими плодами. Бабуся теж їх любить, Може, від того й живе довго. Абрикоси ж багаті на калій, а він робить судини еластичними, не крихкими, отже, й склеротичні процеси гальмує. Я вибираю в траві продовгуваті соковиті плоди. Оксана відмовляється, а я їм, мені байдуже, що вони немиті. Спадає на думку, що я недаремно терплю муки. Я зазнав щастя. Такого великого щастя, що годі його з чимось і порівняти. Отой тиждень у Ялті переважить усі щасливі дні мого сорокап’ятирічного життя разом узяті.

— Не сумуй, — пробую її заспокоїти. — Хоч препарат і виявив несподівану побічну дію, у мене є ідея, як виправити становище. Головне зараз — не панікувати.

Я мовчу про те, що лише сьогодні дізнався про справжню назву препарату. Не скажу про це нікому й ніколи.

— Мала тобі вчора сказати, — мовить, затинаючись Оксана, — але ти мене так зустрів… Коротше — я вагітна…

Відчуваю, як хитнулась земля. Сталося те, чого я найбільше прагнув, а з недавна найбільше боюсь. Якщо Оксана завагітніла до від’їзду в Ялту, то це для мене велике щастя, коли ж це трапилось в Ялті, то на мене очікує страхітлива роль компракчекоса власної дитини. Бо коли ювенал сприяє монстризмові моєї шкіри, то де гарантія, що він не виявлятиме такої ж дії на моє потомство? На мить мені перехопило дихання, як тоді в бабусиному садку, коли я зірвався з гілки і гупнувся на землю. В мене тоді ротом і носом пішла кров. Зараз я вхопився за гілку абрикоса і стис її так, немов висів над прірвою. Мабуть, мої почуття відбилися на обличчі, бо Оксана пригорнулась і прошепотіла ласкавим голосом:

— Я знав, про що ти подумав… Не хвилюйся. Це трапилося до мого від’їзду на курорт.

Я знову спав у ванні. То був глибокий, здоровий сон. Лише під ранок відчув, що мені холодно і, спустивши гнучкий душ, вкрутив теплу воду, В мені зріла якась незнана досі сила. Якщо раніше я бігав з метою зарядки, то сьогодні вранці кілька разів спускався й піднімався крутою стежкою, намагаючись позбутися надлишка сил. І на п’ятий поверх я вибіг легко, немов важив не вісімдесят кілограмів, а сорок. Поки бігав, Оксана випрасувала мої штани і свою блакитну сукню. Цієї сукні вона ніколи раніше не одягала. Але сьогодні був особливий день.

Я зняв трубку і, глянувши на годинник (рівно сьома), набрав номер Сорочинського.

— Доброго ранку, Костю. Негуренко. Твоя новенька затримається сьогодні на дві години, з вельми поважних причин.

Сорочинський, мабуть, снідав, бо слово "гаразд" надто довго вимовляв. Він ні про що не запитав, і я, сказавши" "ну, бувай", поклав трубку.

Просторі приміщення загсу відгородилися від вуличного палу, яким сходили бетон і асфальт, важкими оксамитовими шторами на широких вікнах, від того в залі, куди ми зайшли, стояли сутінки й прохолода. Працівниця в свої сорок з гаком нагадувала яскравого метелика, в якого місцями вже повитиралися крильця. Схожість з метеликом надавали їй широкі рукава барвистої шовкової сукні. Жінка безцеремонно, як лікар, оглянувши постать Оксани, здивовано запитала:

— Чого вам так прикрутило? — зверталася до мене. Оксану, схоже, трактувала, як мою власність.

— Розумієте, термінове відрядження за кордон, на цілий рік. В Калькутський університет, читати лекції. Я — професор-біолог.

Брехня справила враження. Карі очі, які спочатку недовірливо спостерігали з затінку довгих вій, набрали раптом співчутливо-шанобливого змісту.

— Це поважна причина, — мовила вона. — Але тиждень вам усе ж таки доведеться потерпіти.

Оксана, яка очікувала мене біля Санбакінституту, швидко пірнула в машину, поклала біля ніг набиту книжками торбинку.

— Термінова робота? — поцікавився, киваючи на її ношу.

— Ні, це книжки з дерматології. Вивчатиму будову шкіри… Треба щось робити, — додала спокійно.

Її діловитість і впевненість передалися й мені. Я раптом збагнув, що маю спільника.

Увечері Оксана зайняла моє місце за письмовим стрлом, обклалася привезеними книжками. Я ж, натягнувши стару спортивну кофтину,

пішов у гараж— треба було попідтягувати в машині гайки, поміняти мастило, та й Оксані не заважатиму.

Якщо раніше мене через помолодіння не впізнавали, то зараз, де б я не з’явився, мене обмацували, немов щупальці, погляди знайомих і незнайомих людей. Часом здавалося, що я заплутався в якомусь невидимому плетиві з відвертого цинізму і навіть заздрості. Та найгірше, що н студенти заразилися нездоровою цікавістю; через те до них погано доходять мої лекції, та й мені те заважає творчо подавати матеріал. Хоча це павутиння рвалося, щойно зачинялися двері дослідницької і я опинявся на самоті… Для багатьох я перестав бути одним із них. Я — каліка. Фізичний покруч. Адже моральних не видно: духовного каліцтва не роздивишся — ні великого, ні малого. Та й навряд чи такий каліка знає про своє каліцтво. А про мене він перший вигукне: "Не такий як усі, отже, гірший від усіх!" і вимагатиме, щоб мене ізолювали або лікували, ніби він сам створив стандарт на людину і має право вимагати покарання за порушення того стандарту…

6

Кондиціонер у віварії працював одночасно і як термостат. Підтримував температуру 22 °С. Кожна з кліток стояла під невеликим бункером, з якого що чверть доби висипалася мірка дерті. Попри надійну систему, за якою докладала до того ж сумління людина, у мене на душі було неспокійно: а рантом в якомусь із бункерів забився шибер, і пацюки похляли з голоду, або перекинулося коритце з водою… Проте я мужньо витримав усі п’ять днів. Перед тим як зайти у віварій, глибоко зітхнув. Здавалося, що за грубими нефарбованими дверима знайду свій вирок. У ньому може бути громадський докір, а може, — й довічна каторга. Нарешті шарпнув за ручку і переступив поріг. Клацнув вимикачем, і враз морок глухого довгого приміщення щез. Від яскравого світла пацюки шугнули по кутках, аж загуркотіло. В клітці, що біля самих дверей, — контрольна група, далі, одна по одній, — дев’ятнадцять кліток з піддослідними. Переходячи від клітки до клітки, виганяв тварин із закутків, але ось уже друга, третя, четверта група, а

видимих змін не було помітно. Хоча в четвертій тварини кволі — не чіплялися зубами за рогач, а лише тікали від нього. Я зловив одного й виніс на подвір’я, але й при яскравому сонячному світлі на шкірі нічого не помітив. Лише відчув крізь рукавицю, як гучно забилося серце переляканої тварини. Це була група, якій я ввів циклопентилоцтову кислоту. А втім, і в мене серце не на місці. Уже десята, одинадцята клітка… В одинадцятій, незважаючи на яскраве світло, пацюки гризлись, як собаки. І рогачем не розборониш. Схоже, камфонова кислота викликала в них почуття агресивності. Оглянув кожного, але, крім глибоких укусів, на шкірі — нічого підозрілого. В решті груп ніяких змін. Раптом усвідомив, що на краще й не сподівався. Вирок винесено було вже тоді, як по тілу пішли червоні плями. А зараз я його тільки "прочитав" — той вирок. Пошук складових ювеналу, як і перевірка НРР на тваринах, — лише версія. Я вхопився за неї, як утопаючий за соломину, розуміючи підсвідомо, що сподівався на один шанс із мільйонів: ювенільним бо. процесам може сприяти як одна з циклопарафінових кислот, так і сума з двох, трьох або більше. А ще я сподівався на випадок — на щасливий лотерейний виграш… "Все, що робиш, — майне, як вітер…" Зневіра накочувалася важкою хвилею. Я борсався в ній, намагаючись ухопитися за нову версію, яка не дасть потонути остаточно.

Голова ректора нерухома, трохи схилена — він щось писав.

— Можна до вас, Миколо Петровичу? — . Мій голос не одразу до нього дійшов. Здавалося, що я звертався до скульптури, яку сам виліпив. Та ось він звів очі в широких окулярах, тоді підвівся і, обійшовши стіл з довгою прибудовою, пішов мені назустріч. Я знав ректора багато років, і мені не треба, було гадати, в якій ролі він зараз виступав: в ролі дипломата, судді чи актора. Зараз до мене йшла просто людина. Вперше подумав, що, можливо, помилився, виліпивши його голову з вольтерівським виразом на обличчі. Він потис мені руку і запропонував м’яке крісло біля вікна, сам сів у таке ж з другого боку журнального столика, зняв окуляри… Я очікував, що він. поцікавиться метою моїх відвідин, але ректор пильно дивився на мене, ні — вивчав

мене. Я раптом збагнув, що йому все було відомо, а може, це мені тільки здавалося через його розумні проникливі очі.

— Ну що, живі-здорові? — нарешті озвався, і я вловив у його голосі доброзичливість і, як мені здалося, полегкість.

— Живий, але не дуже здоровий. Власне, через це я й тут. — Я поклав на стіл течку, яку з собою приніс.

На широкому обличчі майнула тінь збентеженості, а в водянистих очах я помітив запитання.

— Потрібна відпустка за власний рахунок, — пояснив я. — Мушу їхати лікуватись.

— На лікування беруть дні в рахунок майбутньої відпустки, — зауважив ректор. — А що трапилося? Поки я бачу перед собою молодого чоловіка, здоров’ю якого позаздриш.

Фізично я справді дужий, а надто в порівнянні з ректором: його обвислі плечі, в’ялі біцепси під напівпрозорим батистом сорочки, жовтуваті вікові плями на шиї наводили на думку про швидкоплинність людського життя.

— То виходить, це правда… — вирвалося в нього по миті збентеження.

— Що правда?

— Ну, що ви занедужали на якусь шкіряну хворобу?

— Якоюсь мірою можна вважати це хворобою… — В мої плани не входило викладати перед ректором усе, як є. Але очі напроти, в яких

з’явився вираз заклопотаності, очікували на пояснення. — Тільки якоюсь мірою, — додав. — Насправді це нещасливий випадок, що трапився під час невдалого експерименту.

— Експерименту на собі? — На брезклому обличчі на мить з’явився осуд, але тільки на мить.

— Так, на собі. — Я підкотив рукав гольфа мало не до плеча і показав руку.

Та йому нічого не було видно, і він, одягнувши окуляри, нахилився над моєю рукою. Він не сахнувся, як це зробив Пилипчук, а почав уважно розглядати поверхню, вкриту дрібненькими перламутровими лусочками. Навіть спробував відколупувати їх, від чого я здригнувся, такий свербіж мене пройняв.

— Ну, ну, — він лагідно, як лікар, поплескав по руці, — більше не буду. Як ви себе почуваєте? — запитав. — Ну, там фізичний стан, розумовий, емоційний?

— Як ніколи раніше, — сказав я, відкочуючи рукав.

— Як ніколи — добре чи погано?

— Добре.

Якийсь час ректор мовчав. Глибокі зморшки на обличчі і погляд, спрямований кудись убік, свідчили про те, що він зосереджено думав.

— А який стан передував оцьому покриву? — запитав.

— Той, який змалював вам Ґречний, — вирвалося в мене.

Ректор поблажливо посміхнувся, і я ще раз переконався, що ніхто з нас не кривить душею. Коротко оповів про метаморфози, яких зазнало моє тіло.

— Спасибі, Вікторе, за відвертість, — озвався ректор. — А надто за… — на мить образ щирої людини затуманився, і я побачив перед собою актора, але тільки на мить, бо щирий співбесідник знову заступив того актора. — Втім, ви знаєте, за що. — Він дивився мені в очі так само, як я йому, коли ми вийшли з моєї машини на інститутському подвір'ї два місяці тому.

Я знав, він дякував мені за те, що я не піддався на умовляння і не прилучив його до свого експерименту. Тепер він упевнений, що то був тільки експеримент.

Я невизначено стенув плечима: мовляв, за віщо дякувати? А тоді сказав:

— Якось ви казали, що ведете лік видатним людям — нашим випускникам. А як щодо невдах? Вам не спадало на думку перелічити невдах — теж наших випускників? Якщо, такий реєстр складатимете, то моє прізвище поставте першим.

— Е-е, ні. Список той сталий. Такий сталий, що його можна карбувати на граніті. Що ж до невдач… У кого їх не буває?

— Але ж ця невдача обернулася для мене трагедією!

— Не слід так драматизувати подію. Ви ж самі сказали, що добре почуваєтесь. Я в багато гіршому становищі. Ваша хвороба, напевне, лікується. Моя ж… — ректор окинув себе безнадійним поглядом. — Повірите, як подумаю, що ось-ось треба залишати цю хату, — він обвів поглядом високі стіни кабінету, який нагадував залу картинної галереї, — плакати хочеться. Порахуйте картини на стінах: їх тридцять. Друзі,

знаючи моє захоплення живописом, дарували їх на дні народження. Тут немає жодної репродукції — самі оригінали. Портрети зачинателів генетики — теж оригінали. Декого я знав особисто. Я пам’ятаю їхні голоси, їхні жарти, моя уява, поєднавши все те з прекрасно виконаними портретами, створює ілюзію живих людей. Інколи я ловлюся на тому, що розмовляю з ними, але то тільки міраж — фантоми пам’яті. Я й сам видаюся собі одним з фантомів. Скажіть, ваш препарат якось впливає на пам’ять?

— Так. Робить її ємкішою.

— Погано. Людина мусить періодично оновлюватися, залишати в минулому не тільки відмерлі клітини, а й пам’ять. Не всю, звісно; так чого доброго забудеш і як тебе звали. Але більшу частину слід залишати в минулому. Людина може творити тільки тоді, коли дивується. Якщо ж у неї пам’ять заповнена до краю, то вона обов’язково знайде в ній якийсь аналог. Отже, дивування не відбудеться. Оті всі, — ректор показав на портрети, — зробили свої відкриття в молодому віці, коли їхні очі були широко розплющеними для всього звичайного і незвичайного. Згодом вони мали власні школи, але відкриття вже робили не вони, а їхні учні.

— Але ж якщо не буде людей з досвідом, не буде і їхніх шкіл, а отже, — і нових відкриттів. Щоб деревце почало плодоносити, його хтось мусить доглядати. А хто це найкраще зробить? Той, хто сам був у ролі деревця.

— Дивна у нас розмова: я заспокоюю вас, ви — мене.

— То як щодо відпустки? — нагадав я.

— Яка там відпустка. Всі свої канікули ви провели на кафедрі. Я ж знаю. Доручіть комусь почитати за вас лекції та й поганяйте на лікування. До речі, в чому воно полягає?

— Пилипчук каже, що це схоже на іхтіоз, а іхтіоз лікують ультрафіолетом. Поки пряжить сонце, спробую позасмагати десь на морі.

— То й з богом.

В ямі, де я оглядав ходову частину автомобіля, було прохолодно, як у погребі. Перед тим я перевірив бензонасос, генератор, поміняв мастило в двигуні. Дорога далека, аж до Азовського, а може, і Чорного моря. Раптом на шляху сонячного світла виросла чиясь постать. В гаражі, а надто в ямі, враз засутеніло. З-під машини я побачив чиїсь ноги в великих коричневих сандалях і сірі холоші штанів. Ще не встиг уторопати, де мені доводилося вже бачити ці ноги, як почув голос ректора:

— То ви там, Вікторе Степановичу?

Він спостерігав, як я вужем вислизав з вузького простору, що між передком машини і ямою.

— Геть-чисто тобі механік, — сказав з усміхом, розглядаючи мою заплямлену мастилом спецівку.

— Не люблю несподіванок у дорозі, — пояснив я. — А у вас, мабуть, у цьому кооперативі знайомі?

— Та ні, я до вас прийшов, — сказав ректор просто.

— До мене?! А як ви довідалися, де мій гараж?

— Ваша, е-е… сказала номер боксу.

— Дружина вона мені, дружина, — поспішив запевнити гостя, і, кивнувши на потерте крісло, запропонував: — Присядьте, Миколо Петровичу, відпочиньте.

Він попрямував у кінець гаража і, вмостившись, вдоволено видихнув:

— Та й ловко ж! — окинувши короткозоро небілені стіни, додав: — Не гараж, а термос. Надворі спека, а тут, як у печері.

— Атож, — погодився я. — З усіх боків же сусіди. — Я сів на купу туристичного начиння і, продовжуючи обтирати ганчіркою руки, очікуюче дивився на гостя.

— А там що? — кивнув він на ворота.

— Там балка. А в балці поїзди ходять. — Подумки я перебирав усі можливі причини, які спонукали ректора прийти.

— Не ламайте даремно голови, — доброзичливо усміхнувся гість. — Все просто. — І враз обличчя добряги-діда зникло, і я побачив перед собою лице ділової і водночас вольової людини. — Мене справді цікавить ваше здоров’я, а тільки в ширшому, ніж звичайна людяність, розумінні…

— Ви небезпечна людина, — перепинив я його і відчув, що ніяковію.

Ректор поблажливо посміхнувся.

— І, скажу вам, — продовжив, — ваш вигляд, коли ви ловко, немов хлопчисько, вигулькнули з ями, надав мені гарного настрою… — На мить він замислився, а тоді сказав: — Відтоді, як ви покинули мій кабінет, мене не полишає думка про вашу хворобу. І знаєте, до чого я додумався? Що ви зробили велике відкриття. Не посміхайтеся. Ви, вчені, максималісти. Вам або — все, або — нічого. А тим часом існує ще й

половинне вирішення проблеми, так би мовити, напівфабрикати відкриттів. І відмовлятися від них безглуздо. А надто в теперішній ситуації, коли людство катастрофічно старіє. Ви ж знаєте, що зараз на землі налічується триста двадцять мільйонів людей, яким за шістдесят, а за прогнозами на найближчі двадцять п’ять-тридцять років ця цифра подвоїться. Що ж накажете, такій масі людей спокійнісінько дотлівати? А чи не краще надати їм можливість відчути себе знову повноцінними членами суспільства? Чимось, правда, доведеться поступитись. Але людина, перед очима якої все чіткіше повстають чорні контури цвинтарних пілонів, не стане надто довго торгуватись. Людина — не клітина великого організму, що зветься суспільством. Та й існує вона через те, що виконує в ньбму певну функцію. До того ж згодом роль функції так посилюється, що задля неї людина поступається етичними, а часом і біологічними потребами. Та попри самовідданість, настає час, і організм відкидає її, як неспроможну вже виконувати свої обов’язки. І тоді приходить відчай. Ти ладен запродатися хоч самому сатані, аби тільки суспільство не позбавляло тебе тих монотонних рухів, до яких ти так звик. А ваш винахід вимагає не такої вже й великої плати за статус-кво — змінити шкіру на луску, та й годі. Тим паче та зміна не торкається лиця і, отже, людина матиме змогу приховати свій гандж від суспільства.

— І ви припускаєте, що знайдеться, хто погодиться опинитися в моїй шкірі? — Я підвівся і розхристав поли спецівки.

Ректор примружився короткозоро, а тоді з кректанням зіп’явся на ноги і, підійшовши впритул, довго розглядав мій живіт і груди.

— Нічого жахливого, — нарешті озвався. — Це навіть не луска, а якась ороговіла тканина…

— Яка, до речі, щопівгодини нагадує про себе страшною сверблячкою. — Я скинув куртку і, підійшовши до рукомийника, почав звичну вже вправу зволоження. Ректор не зводив з мене пильних очей. — І так щопівгодини, — пояснив, натягнувши спецівку на вологе тіло.

— І вночі?

— А надто вночі. Тому спати мені доводиться у ванні.

— Хм… І як ви почуваєтесь вранці?

— Добре… — по миті уточнив: — Фізично добре. Ректор якийсь час мовчав. На нього, мабуть, справило враження побачене й почуте.

— Але ж з обличчя, з постаті ви маєте вигляд молодої й дужої людини. — В голосі я вловив дивування і щось схоже на відчай.

— Так воно й є. Я практично не стомлююсь. Я багато сильніший за тридцятирічну людину, на яку зараз схожий.

— Ось, бачите! — вигукнув він з надією. — А я знаю людей мого віку, яких мордують ревматизм, подагра, серце. Б’юсь об заклад, багато хто з них поступиться своєю в’ялою шкірою, аби позбутися тих болячок. Це для вас, молодих, краса тіла багато важить, для нашого ж брата — діда це поняття відсувається на другий план. Ваш препарат має право на існування. Хай як крайня міра, але ж має… Ви не згодні? — раптом запитав.

Тим несподіваним запитанням я почув себе на мить збитим з пантелику. З’явилася навіть гостра потреба у всьому звіритися. Та переді мною стояла людина, у якої нічого, крім міфічної надії, не залишилося, до того ж людина, яку я по-справжньому поважаю. Руйнувати Ілюзії взагалі жорстоко, надто ж коли, крім них, у людини нічого не залишилося.

— Може, ви й маєте рацію. Але поміркуємо далі. Припустімо, що препарат після перевірки на літніх людях, справді не вимагатиме іншої офіри, крім зміни шкіряного покриву, і люди похилого віку з часом до нього звикнуть… Скільки, ви сказали, їх налічуватиметься через

двадцять п’ять років — шістсот сорок мільйонів? Така маса людей у драконовій шкірі! А де гарантія, що за зміною форми не потягнеться зміна змісту? Уявіть собі шістсот сорок мільйонів людей з такими ж, як і їхня шкіра, зароговілими уявленнями про розвиток — бездушних, егоїстичних функціонерів. Чи потрібно це людству?

Ректор розгубився, про це свідчили його очі, які враз утратили гостроту погляду, ніби вкрилися полудою.

— А чого ви вважаєте, що зміна шкіряного покриву конче потягне за собою зміну якості людської психіки? — нарешті запитав.

— Діалектика… Форма і зміст взаємно відповідають одне одному.

— Але ж чому вдача людини мусить прибрати свого гіршого варіанту? Адже людина може стати, навпаки, чуйнішою, добрішою.

— Може бути й таке, — мене вже починав тішити наш діалог. — А тільки зароговілі нарости на тілі притаманні нижчим тваринам: вимерлим амфібіям, ящіркам, крокодилам. Ну, а вдача крокодила, гадаю, вам відома.

Ректор замислився, а тоді сказав з усміхом:

— Не певен щодо інших якостей, які можуть з’явитись у людини при вживанні вашого препарату, але логіки думки їм не бракуватиме, це вже перевірено… А суперечку нашу може вирішити тільки дослід.

— Такий дослід вимагає. великої кількості добровольців, — зауважив я.

— Можна почати хоча б з двох, — сказав ректор.

— А хто другий?

— Я.

— Жартуєте, Миколо Петровичу?

— Мені не до жартів. — Він подивився на мене важким поглядом і додав: — За своє сімдесятирічне життя я ще ніколи не був серйознішим, ніж зараз.

По цих словах я зрозумів: збити його на манівці вже не пощастить. Він добре все зважив І на карту поставив життя. Треба або розповісти про НРР, тобто поставити його перед новими обставинами, або зволікати з відповіддю. Ректор тим часом не зводив з мене пильних очей.

— Ну, що ж, — сказав я. — Хай буде на ваше. А тільки перед тим, як узяти в роботу другого піддослідного, треба перевірити всі прояви препарату на першому. Ми ж бо з вами не білі миші, яких можна брати для експерименту партіями.

Я помітив, як здригнулись і поповзли від перенісся колючі кущики брів, як затлілись надією водянисті очі. Пухке, в’яле обличчя, з якого швидко сходило напруження, промовистіше від слів говорило про те, що він зараз думав: "Я знав, що ти мене зрозумієш".

— Гадаєте, ті прояви, яких зазнали ви, ще не все?

— Те, що ви побачили — один бік медалі. А існує й інший — психологічний: по тому, як я ввів собі ювенал, я відчув нестерпний потяг ліпити з глею. Власне, до мене повернулося моє дитяче захоплення. Дитяче! А чи можна бути певним, що з часом не виникне бажання гончарувати або кувати шаблі, або виливати бронзу, або розводити багаття в печері, або оселитися на дереві, або… І так аж до динозавра? Адже порушується генетичний апарат.

— І ви якось протидіяли отій новій якості ліпити з глею? — запитав ректор.

— А навіщо? З новою якістю я, навпаки, відчувся більше людиною. До того ж — не майте мене за хвалька — мої скульптурні вправи не такі вже й безуспішні.

Він доброзичливо, а може, й поблажливо, посміхнувся, несподівано запитав:

— А з яких міркувань ви для своїх вправ обрали саме мою особу?

Отже, зайшовши до нас, ректор звернув увагу на мої вироби. З’явилося на мить відчуття, ніби він заглянув мені в душу.

— З двох причин, — відповів якомога байдуже. — Перше: це те, що знаю вас двадцять вісім років, до того ж спізнав вас і як "студентського батька", і як керівника, що дало мені змогу побачити вас як розумну, вольову людину і разом з тим як гнучкого дипломата. Щоб керувати стільки років багатотисячним колективом, треба мати неабияку гнучкість… — Я відчув, що ця остання моя фраза прозвучала, як виправдання. — А по-друге, ви були першим, кого я зустрів по тому, як у мене виникло бажання ліпити. Я ніби побачив вас ізсередини. В той самий день, прийшовши додому, я виліпив вашу голову. По пам’яті.

— По пам’яті!? — щиро здивувався ректор. — Не маючи перед собою навіть фото?

— Атож. Тільки по пам’яті.

— Не критимусь, приємно було переконатися, що тебе шанують. До того ж поза очі, так би мовити, безкорисливо. — В голосі гостя вчувалися теплі, майже батьківські, нотки. — Вельми було приємно в

цьому переконатись. Я тоді зрозумів, що з вашого боку не зустріну крутійства…

— Про що ви, Миколо Петровичу?! Я ще ліпитиму вар помолоділим. Та спершу доведемо експеримент на мені. Може, луската поверхня це тільки тимчасовий, побічний фактор омолоджувального процесу, і я повернуся з відпочинку таким, яким прийшов до вас на перший курс. Проте не виключено, що лихо, яке мене зараз обсіло, тільки початок ще більшого лиха. Отже, не слід пришпорювати час.

Я достатньо знав ректора, щоб розгледіти в його вицвілих очах довіру. Почав відчувати від того полегкість, та разом з тим мені муляло сумління. Так, мабуть, почувається лікар, який успішно бреше невиліковно хворому. Де б знайти лікаря, який так само спритно обдурив би й мене? А втім, я і був тим лікарем. Хіба сказане мною про лускату поверхню, як про тимчасовий фактор омолодження, мало на меті переконати тільки ректора?

Ми прямували до шлагбаума, за яким стояв автомобіль Миколи Петровича.

7

Поки ми оформлялися на стоянку, сонце вже втопилося в Утлюцькому лимані. Як спомин про нього край неба на заході залило слабким багрянцем. За шлагбаумом, від якого починалася автостоянка, машину затрусило, ніби вона виїхала на пральну дошку. Ми прогецькали понад десяток кілометрів по вапняково-пісковій дорозі, коли Оксана попросила, щоб я зупинився. Ліворуч, при самій воді, чорніло кілька квадратів — слідів недавніх наметів, а найближчі сусіди таборилися за сотню метрів… Тим часом на берег спустився присмерк. На мене раптом повіяло таким спокоєм, що я, забувши про все, ніжно пригорнув Оксану. Ми довго стояли при самій воді. Кволий вітерець гнав хвильки вздовж берега, й здавалося, що море, немов швидкоплинна ріка, кудись текло.

Що більше смеркало, то зеленішало море і синішало небо. Невдовзі вода стала смарагдово-зеленою, а небо — темно-синім, бездонним. І тут у мені прокинулося почуття, якого я недавно зазнав, вдивляючись у нічне небо: я знову відчувся однією з його часточок, яка летить не в просторі, а в часі. Моє "я" — лише видозміна тієї часточки в останню мить. Наступна його видозміна бубнявіла в жінці, яку я пригортав, тепло і ніжність якої вливали в мене спокій.

Рікою безмежжя пливуть за віками віки,

Не можна побачити миті у вирі тієї ріки.

І світ безконечний, безмежний, та в тій далині

Є тихий і милий куточок… І він найрідніший мені[5].

А куточок цей — моя епоха, проміжок часу, в якому живемо ми з Оксаною, початок вересня і піскова коса, що відділяє лиман від Азовського моря. Колись я читав, що на землі існують місця, де людина почувається особливо добре. На сході навіть були люди, які вміли виявляти такі ділянки, і там потім споруджувалися храми. Те явище годі пояснити природними умовами чи кліматом. Мабуть, існує зв’язок між магнітним полем Землі в якомусь конкретному місці та біополем людини, і, можливо, в ньому криється незбагненний смисл чуття батьківщини, що його носить у собі кожна нормальна людина.

Майданчик, який ми обрали під намет, був всьрго за кілька кроків від води, до того ж недавні мешканці залишили товстий шар сухих водоростей. Накривши їх піддоном намету, м" и отримали м’яку постіль. Оксана не захотіла навіть виймати з машини розкладачок. Тим часом моп ре притягувало мене дедалі сильніше, і я, щойно забивши. останній пакіл під наметом, роздягся і шубовснув у водун Оксана, вже без мене, занесла до намету спальники, запарила на газовій плитці чай, а тоді, не

дочекавшись мене, подала мені в воду філіжанку духм’яного напою і бутерброд, сама сіла на розкладний стільчик при березі.

— Чаювання в воді не таке вже й безглуздя, — мовив я, відсьорбуючи.

— Справді? Тобі добре? — її голос у вечірньому супокої лунав як казка.

Вона-бо й була персонажем казки, в яку зненацька перетворилося моє сіре життя. Було в тій казці велике кохання і щастя, жах і одкровення. Аби ще в ній було щасливе закінчення…

Дорога стомила Оксану. Вона сиділа, поклавши руки, на коліна, нерухомо; місячний промінь поблискував на щоках.

— Іди вже лягай, — сказав я, виходячи з води і віддаючи Оксані філіжанку. — Пізно-бо.

— А ти ж? — озвалася вона, підводячись.

— Я спатиму в морі.

— Це небезпечно. — В її голосі була тривога. — Накотиться хвиля, і ти захлинешся.

— Звідки їй узятись? — Я озирнувся на море, воно здавалося мені тілом велетенської істоти, яке дрібно тремтить, поблискуючи лускою в місячному сяйві.

— Може, краще накачати човен і наносити в нього води… — запропонувала Оксана.

— Ні, я спатиму в морі, на розкладачці.

… Уже давно змовкли дівочі голоси, що долинали від сусіднього намету. Тишу вряди-годи порушує легкий шепіт хвиль та слабкий подув вітру, схожий на повів пташиного крила. Мені здається, що то не тепла хвиля торкається моєї шиї, а пестить Оксанина рука. Згодом слабкі пориви: вітру припиняються, і я перестаю відчувати тіло. Воно немов розчиняється в морі, а море, в ньому.

Якийсь час ні про що не думаю, в пам’яті, спочатку уривками, а потім суцільним плином, починають звучати врочисті звуки токати. На мить заплющую очі, як тоді, в органному залі, і… Спочатку відчуваю світло (крізь заплющені повіки) й майже водночас — холод. Довго не можу второпати, де я. Нарешті збагнув: уночі повіяв неабиякий вітер (на щастя, з суші) і відігнав море від берега метрів на двісті. Отже, я лежу на мокрій розкладачці, на оголеному морському дні серед водоростей і калюж, у голову дме вітер, рівномірно, ніби на мене спрямували вентилятор. Холод і страху що хтось угледить мене роздягненого, зганяють з мокрого лігва й женуть до намету. Ще дуже рано. Велике зелене шатро сусідів, від якого увечері долинали дівочі голоси, ретельно запнуто, поряд стоїть старенька машина. Відзначаю, що далі за нами на косі немає нікого. Отже, ми крайні.

У наметі мене проймає теплом, затишком і пахощами прілих водоростей. По тому, як міцно спить Оксана, я здогадуюся, що сон здолав її недавно. Невже більшу частину ночі вона пильнувала біля прозорої запони? Обережно, щоб не розбудити, дістаю з купи одягу штани і гольф і, одягнувшись, виходжу. За видноколом здіймається рожеве марево. У небесній сині все ще тьмяно мерехтять зорі.

На березі ні душі. Поодинокі намети й темні латки сухих водоростей на піску наводять на думку, що люди повтікали з коси, дехто не встиг навіть захопити майно. І тут на оголене дно злітаються баклани. Великі гарні птахи походжають перевальцем по калюжах і водоростях, щось длубають. Я милуюся їхніми викінченими формами, граційним

змаганням з вітром. І тут у мене прокидається рибальський інстинкт — птахи-бо з дна вибирають рибуи.

Баклани не тікають від мене, можливо, тому, що я, як і вони, одягнений у сіро-біле. Ми чалапаємо по калюжах; за два-три кроки одне від одного. Нарешті збувається давнішня мрія наловити багато риби. Правда, зараз я не ловлю, а збираю — бички причаїлися в лунках, заповнених водою. Трапляється й камбала. Часом море з сірого стає бузковим, перегодя вкривається зеленою поливою, по якій рухаються білі смуги хвиль, а далі вже смарагдову площину, від обрію аж до берега, перетинає малинова стежка. На неї викочується сонце. Водночас я ніби позбавляюсь глухоти, вуха сповнюються завиванням вітру, шепотінням прибою і галасом птахів. Власне, їхні крила й пробудили мене від глухоти. І від сну. Здається, все, що я досі робив, відбувалося у сні. А тепер проявилася сумна реальність. Мої ноги бліді, й з таким самим лускатим покривом, як і пташині. Вони залишають на вогкому піску глибокі відбитки, які швидко заповнює вода. А може, це все ще сон?

З намету виходить Оксана. Її розбудив пташиний галас і сонце, що світить у прозору запону. Вітер куйовдить довге волосся, яке здається мені часткою ночі. Я піднімаю відро і показую, що воно повне риби.

— Що ми з нею робитимемо!? — вигукує Оксана.

Але радіє вона не з великого улову, а тому, що бачить мене щасливим.

— Пов’ялимо, — кажу. — Ти куштувала коли-небудь в’яленого глося?

— А що це таке?

Я вибираю з-поміж риб камбалу завбільшки з долоню.

— Ось. Вона має ніжне м’ясо. Тут її називають глосем.

Помічаю, що Оксана, примружившись од сонця, дивиться на море. Я обертаюся. Мою розкладачку обсіли птахи, вимахують крилами, галасують.

— Та й великі ж! — дивується Оксана. — Не менше метра в розкриллі. Ото їм ушістьох, мабуть, нічого не варто підняти розкладачку.

— Атож, — усміхаюся. — Понаїдалися ж. Їх стане й на те, щоб і мене в тій розкладачці піднести.

По цих словах обличчя Оксани ніби кам’яніє. Вона переводить погляд на відро з рибою.

— Давай найбільших посмажимо, — мовить заклопотано й починає вибирати м’ясистих рябих бичків.

Тим часом сонце відірвалося від обрію, зникла й малинова доріжка через усе море. Я починаю відчувати на собі тепло вранішнього проміння.

— Роздягайся і лягай на осонні. Сніданок буде через півгодини. — Оксана вправно тельбушить великого бичка.

Вперше, відколи прокинувся, мені спадає на думку, що я не відчуваю сверблячки, незважаючи на те, що тіло досить довго не знало вологи.

Вода, як і раніше, притягує, і я, скинувши одяг, занурююсь у піну прибою, в якому полощуться зелені довгі смушки морської трави. Здається, хтось усю ніч розкидав по морю зелені серпантини, а зараз їх пригнало до берега. На мить впадаю в дивне забуття. Я — згусток почуттів. Біле шумовиння масажує кожну клітину мого

багатостраждального тіла. Я не чую ні пташиного галасу, ані гулу прибою, але вловлюю, як гучно лопаються на плечах бульбашки, коли витинаюся з води. Здається, я чую шкірою. Водночас усередині розкручуються зсукані і нап’яті до краю жили та нерви, в тіло вливається полегкість, яку можна порівняти хіба що з невагомістю. Втрачаю навіть відчуття часу й не можу пригадати, відколи я тут: чверть години чи вічність… Та раювання незабаром закінчується. Я здивований і водночас збентежений. Від зеленого шатра відділяються дві гінкі дівочі постаті. Вони неквапно прямують до моря, тягнучи слідом довгі тіні.

Хутко виходжу з води й поспішаю до одягу. Над головами незнайомок, мало не торкаючись білявого волосся, ширяють баклани. Вітер студить мені мокре тіло, і я, тремтячи від холоду, натягую гольф. Все-таки вересень, хоч і перша декада. Подумалося, що я на диво гостро сприймаю все довкола. З моїх чуттєвих центрів ніби хто здмухнув товстий шар пилюки. І море, і пісок, і риби, і птахи — все мене дивує, мовби я ніколи його досі не бачив. А й справді, де я його міг бачити? В лабораторії? Моє життя донедавна було підпорядковане ідеї, змаганню за істину. Я не знав ні вихідних, ні відпусток, ні кохання, ні батьківських почуттів. І все лише для того, щоб покласти зайву цеглину в споруду, яку зводитимуть тисячі поколінь майстрів і яку прийдешнім навіть важко буде виділити з-посеред інших цеглин на дивній мозаїці-стіні. Чи варто було офірувати кращими роками, щоб покласти єдину цеглину (а може, й не цеглину, а тільки кельму розчину) в споруду, яку невідь-хто й вивершить? Хіба можна вивершити науку? Трохи запізно постало переді мною це запитання. Трохи запізно… І тут, разом з пташиним криком, вітер доносить голос Оксани. Вона кличе на сніданок…

— Що то за дві дівулі, від яких ти не міг відірвати погляду? — Дружина говорить хоч і жартома, але я ладен заприсягтися, що вона ревнує.

— Та сусідки ж із зеленого намету.

— Зелений намет аж он де… То й ішли б собі прямо до моря, а не скошували в наш бік.

Я пригортаю Оксану і вкладаю в обійми всю ніжність, яка призбиралася в мені від дня нашої, розлуки в Ялті.

— Ластівочко моя, хіба ти припускаєш, що мене може хтось цікавити, крім тебе?

Її тіло здригнулося, відтак розм’якло й ніби злилося з моїм. Я знову втрачаю почуття часу: секунди мені здаються вічністю, а вічність — секундами. З цього дивного стану, в якому, я певен, перебувала й Оксана, нас вивів крик баклана. Коли я подивився Оксані в обличчя, то побачив, що вона плаче.

Сонце висушило мою постіль з морської трави, і я вже починаю відчувати пошпигування, немовби не промені, а міріади голок впиваються в груди, живіт, ноги. Подумки порівнюю себе з доісторичною амфібією, яка, либонь, теж полюбляла вилежуватися на осонні в "перинах" прибережного моху. Тільки птахів тоді ще не було, натомість літали велетенські бабки, розкрилля яких сягало метра, та повзало безліч комах. Довго вилежувалася — мільйони років, аж поки жаб’яча шкіра на ній не перетворилася на шкіру рептилії, а рухи не стали проворнішими. Далі рептилія вже перетворилася на ссавця… Та змін передусім зазнавала шкіра. На неьбо першу впливали сонячна радіація, вибух наднової зірки чи виверження вулкана й вилив радіоактивної лави. Отже, щоб моя шкіра, вкрита ороговілими наростами, перетворилася природним шляхом знову в нормальну, потрібно, аби стався якийсь катаклізм — земний чи космічний, минуло щонайменше сто мільйонів років. Я сумно всміхаюся цій думці. Хоча можливе й таке, що иезакріплені мутації (якщо це тільки мутації, а не звичайна реакція шкіри на введений препарат) можуть зазнати зворотної дії під впливом самого тільки сонячного проміння. Хай йому абищо, тому промінню! Несила вже його терпіти! Щось море не поспішає мене підтоплювати. Водорості, на яких лежу, з зелених уже перетворилися на руді, від них

пахне йодом. І птахи ніби зледащіли, не галасують, не ширяють над головою, а походжають, як ситі гуси. Дістаю з-під голови піжамну пару й помічаю, що море за два кроки від мене. Воно підбиралося до мого лігва тихо й непомітно, як лихо. Оксану сонце не турбує, вона добре засмагла в Криму, лежить собі на розкладачці, читає. Розкладачку поставила між мною і наметом сусідів. Пильнує, аби хтось із тієї гамірної сім'ї не потурбував мого спокою. На сусідньому "дворі", крім двох дівчат, яких я бачив уранці, метушаться дітлахи і літнє подружжя... А Оксана на мене не дивиться, знає, що я підвівся, але не дивиться. Я вдячний їй за це. Перед тим як одягнути піжаму, лягаю в тепле мілководдя й відчуваю, як тіло починає жадібно "дихати" водою. Перед очима весь берег-пустельний ліворуч і в пістрявих латках наметів праворуч.

Сусіда біля зеленого намету, брунатний, як І вся родина, підняв капот, морокує над мотором. Зрештою безнадійно махає рукою й простує до нас.

— Будьмо знайомі. Василь... — І, пильніше подивившись мені в обличчя, додає: — Михайлович.

— Віктор.

— Спікся?

Я киваю.

— А я кажу своїм: отому хлопцеві зле буде — з самого рання на сонці. — В нього густий хрипкуватий баритон, який, як мені здається, не. відповідає худій, невисокій постаті. — Слухай, ти щось у машинах тямиш?

Я невизначено стенаю плечима.

— Іскра є, стартер крутить, бензину повен бак, а завести не можу. Підсоби, будь ласка. Свіжим оком завше видніше.

… Хлоп’яки біля машини дивляться на мене поштиво, як на лікаря. В обох жваві чорні оченята й відстовбурчені вуха.

— А ти чого такий малий? — питаю в меншенького. — Видно, далеко від річки ріс?

Він соромиться. Відгукується брат:

— Та йому ж тільки шість років.

— А-а… — Мені так і кортить погладити малого по вихрястій голові, але руки прикипіли до кишень піжами.

Сусіда тим часом сідає за кермо і вмикає запалення" А я беру викрутку і, послабивши хомут на гумовій трубці, що сполучає бензонасос із карбюратором, стягую трубку": Стартер Швидко крутить двигун, але з бензонасоса за мість жвавого струменя ледь капає. Кличу господаря, а сам; сідаю на його місце.

— Зрозуміло, — каже по хвилі сусіда. — Десь забився бензопровід або насос не працює. А я вже хотів карбюратор розкручувати.

— Не варто. Коли потребуватимете допомоги, гукніть.

Прямуючи до нашого "двору", я відчуваю на собі п. он гляди обох дівчат і дебелої господині. Чоловік і хлопці схилилися над моторним відсіком. Спостерігаючи за сусідами, я переживаю незрозумілу ностальгію за тим, чого ніколи не мав. Батьки виховали мене — єдине дитя — цілеспрямованим і наполегливим у досягненні мети. Їхній прорахунок тільки в тому, що не навчили відрізняти необхідне від потрібного. Саме через цей гандж у вихованні я дав утягнути себе в

змагання, в азартну, гру, яка полягає в тому, щоб глибше копнути й більше здобути істини (це зветься наукою). Я захопився грою, забувши про життя, добуваючи істину абстрактну, нехтував істиною конкретною. Та з’явилася дівчина і лише своїм існуванням змусила мене глянути по-іншому на все. Я раптом побачив, що за грою змарнував чимало життя, і в паніці кит нувся надолужувати. Моя рішучість була такою великою, а почутя до Оксани таким сильним, що я замахнувся на природу, на час…

Вода непомітно повертається в свої володіння, до межі, яку вона спорудила з панцирів черепашок і яка тягнеться по смузі прибою в двох напрямках, скільки сягає око. Бакланам, мабуть, незручно ходити по гострих черепашках, і птахи подалися до кущів низькорослого очерету. Суглобисті стебла того дивного очерету не тягнуться вгору, а стеляться при самій землі на багато метрів від кореня. Тут якісь дивні рослини: або сухі, ніби зроблені із скловолокна (очерет), або соковиті (зламаєш гілочку — закапає сік), схожі на курай. Замість листочків — зелені кульки, завбільшки з ягоду пасльону. Віддалік поблискує плесо Утлюцького лиману з безліччю зелених острівців, на яких, мабуть, баклани висиджують пташенят. Та о цій порі пташенята вже дорослі, і відрізнити їх з-поміж батьків можна лише по тому, як вони махають крилами і несамовито кричать, ніби просять їсти.

Прогулянка до лиману викликана не самим тільки пізнавальним рефлексом — мені кортить на самоті оглянути двоє тіло, можливо, після морських і сонячних ванн сталися якісь зміни. Хоча, попри тривале вилежування на осонні, мені пече тільки під пахвами і на шиї, та ще смужка по периметру плавок(плавки, які на мені зараз, коротші від тих, в яких я був у Ялті), тобто на ділянках, не вражених хворобою. Скидаю піжаму і уважно оглядаю живіт, груди. В пам’яті зринає голос ректора: "Нічого жахливого. Це навіть не луска, а ороговіла тканина…" Яка, помічаю, стала м’якшою й тепер нагадує воскові цяточки, здається, сколупни їх — і виявиш здорові ділянки. Я обмацую себе й відзначаю, що шкіра стала еластичнішою, менш вузлуватою. В душу пробивається слабкий промінець надії. Вирішую не казати Оксані про свої спостереження. Щоб потім, коли надія не справдиться, не завдавати їй

прикрощів. А є ж Іще одна надія — майбутня телефонна розмова з Сергієм.

Місце нашої стоянки здається давно обжитим. Біля плитки чаклує Оксана — на ній коротенький халат у квітках льону. Вітерець роздмухує запах юшки, під стріхою намету в’яляться довгі низки бичків і камбали, а від берега долинає лагідний шепіт, то хвиля перебирає черепашками. Мабуть, отаку ситуацію можна було б назвати одним словом ЩАСТЯ, якби не обставини, які призвели до цієї ситуації. Оксана тонко відчуває мій настрій: коли я пригнічений, і вона насторожена, коли в мене розвиднюється на душі, і вона веселішає.

— Тут до тебе делегація приходила, — каже, всміхаючись. — Питали, чи вмієш робити повітряного змія… А он де вони — знову.

Від сусідів у наш бік прямують дітлахи, несучи тріски, поліетилен та якесь мотузяччя. Тіла обох у променях призахідного сонця тьмяно поблискують і здаються рухомими бронзовими скульптурками, вкритими на животі і плечах брунатною патиною. Дивлячись на них, я пригадав, як ми з Юрком Сандулом мріяли зробити такого великого змія, на якому можна було б літати.

— Що, допомогти змія зробити? — питаю.

Вони кивають. На обличчях обох стільки довіри й прохання, що мені ще більше розвиднюється на душі. Ми сідаємо біля намету, і я, перевіривши, чи комір піжами надійно ховає шию, приступаю до майстрування… На мить здається, що тих тридцяти п’яти років, які лежать між останнім змієм мого дитинства і цим, не було зовсім. А дві пари чорних очей невідривно стежать за кожним моїм рухом… Нарешті ми підводимось, я критично оглядаю чималий прямокутник, а тоді прошу в Оксани губну помаду й малюю на ньому сонце. Діти в захваті. Вони швидко розмотують клубок, і по кількох хвилинах змій уже ширяє в

рожевому призахідному небі, сіпається, ніби прагне зірватися з "вуздечки".

Старший, в руках якого клубок, наблизився до пташиного тирла, і чи то від його різких рухів, чи від галасу, який вони вчинили з братом, баклани враз знімаються й летять на острів. Мені подумалося, що коли б людина протягом життя не розгублювала дарованих природою властивостей дивуватися, прагнути чогось світлого й високого, не втрачала притаманного всьому живому дослідницького рефлексу, то людство, мабуть, не знало б паразитизму і не мало клопоту з війнами. Тим часом сонце торкнулося Утлюцького лиману, вода в ньому стала схожою на рідкий, чавун, який щойно вилили з доменної печі. Жива зелень острівців посеред того пекла здається протиприродною, дивною.

Після вечері ми довго сидимо і мовчки дивимось на море. На монотонному аквамарині вряди-годи з’являється і швидко розгортається білий сувій, край якого накочується на черепашкову смугу берега за кілька кроків від нас. Море сходить якимось ритмічним гулом. І той дивний приємний гул, який не так чуєш, як відчуваєш, і кволе шепотіння хвиль, і монотонність аквамарину діють на нас з Оксаною миротворчо. Оксана підсовує ближче свій стільчик і тулиться до мене. Я спізнаю прилив ніжності, та по миті ціпенію: мені передається тепло її тіла. Ще недавно я його не відчував. Здавалося (напевне, так воно й було), що й вона не відчувала тепла мого тіла. Через те я уникав її пригортати. Я обіймаю її за плечі, і в мою, здавалося, ще недавно порожню оболонку вливається життя. "Хіба трапиться диво, і чудовисько перетвориться на гарного принца?!" — б’ється в мені відчайдушна думка.

— Любий, — озивається Оксана, — не муч себе, не лягай більше на осонні. Сонячна радіація може наробити ще більшого лиха. Все й так минеться. Ось побачиш. — По хвилі додає: — Якщо ж лихо нас не покине, то й тоді не слід упадати в відчай. Є люди з гіршими болячками, а живуть і радіють життю.

Оксана заспокоює мене точнісінько, як і ректор. Може, й справді не слід так драматизувати подію, якщо про неї однаково говорять такі різні люди?

— Море сьогодні неспокійне, — зауважує Оксана.

Я розумію, до чого вона веде, й згадую раптом, що моє тіло не знало води щонайменше три години.

— Спатиму в наметі, — обіцяю.

— Я так боялася минулої ночі. Весь час здавалося, що накотиться хвиля і ти захлинешся. Добре, що море помілкішало.

— Ще одна така ніч, і в мене зябра виростуть, — кажу з усміхом. — Вранці ти знайдеш біля берега не свого чоловіка, а русалку чоловічої стати.

— Аби ти тільки був живий і здоровий, — озивається Оксана на мій жарт.

Мені стає добре від її самовідданості. Добре й водночас боляче за неї. Хіба вона — молода, гарна, розумна, з чуйною душею не заслуговує на ліпшу долю, аніж бути дружиною монстра?

— Скажи, коли ти ще була дівчиною-школяркою, про якого ти мріяла собі чоловіка? Адже дівчата мріють про це…

— Про такого, як ти, — відповідає Оксана, не думаючи.

— Але ж я… — починаю здивовано.

— Про такого, як ти, — повторює вона. — А цим лихом не дуже переймайся. Воно минуче.

"Все минуче, — відзначаю подумки. — Але минути воно може разом із життям".

А що — як Радість — згасне,

Заклякне — в склі — очей[6].

Від рядків, що згадав, на мить стає зимно. Щільніще пригортаю Оксану, шукаючи в ній тепла й надії. І знаходжу, але не на довго, бо раптом немов опиняюся в кропиві. Це стан, який передує сверблячці, нагадує, що пора зволожуватись.

… Море приймає мене лагідно, як своє дитя. Піна прибою вкриває тіло лоскітливими бульбашками, проникає в пори. Я спізнаю дивне відчуття, яке ні з якими людськими почуттями не зрівняєш і яке разом з тим, здається, колись уже спізнавав. Мабуть, то почуття риби чи амфібій яке озвалося в мені завдяки зміні епідермісу, а також морській воді. Я ніби спустився до самого початку спіралі розвитку, залишившись розумом на її вершині, побував водночас і далеким пращуром і нащадком. Мене п’янить дивне відчуття тілесного щастя. Тіло, виявляється, може бути щасливим незалежно від свідомості. Щоб таке спізнати, мені знадобилося скалічити його. А багато в кого почуття, якого я зазнаю зараз, мабуть, значно сильніше і над цим не владарює свідомість. Поклик риби чи якоїсь іншої істоти часом бере гору над свідомістю, загдушає голос людини. І тоді в людині проростає Ґречний, і використовує найбільший набуток еволюції — розум на служіння власній плоті, Та найгірше — залучає до цього й інших людей, які часто не підозрюють, що служать не істині, а чужій шкірі. Так розмірковуючи, я млію від задоволення і не маю наміру скоро виходити з води. Тим паче що й Оксана поряд — сидить на стільчику біля самого прибою, і хвиля лиже їй ноги. Сутінки непомітно переходять в ніч. Світ стає знову

безмежним, а я в ньому відчуваюся мізерною ланкою безконечного ланцюга часу, вічного в русі — коли щось і є абсолютно вічне, то це час і рух… Минуло, мабуть, півночі. Давно погасла автомобільна переноска над столом сусідів, де вони грали в лото. Оксана, побачивши, що я виходжу з води, поспішила до намету і принесла рушник. Повітря посвіжішало, здається прохолоднішим ніж учора, і я, обтираючись (чого останнім часом не робив, а очікував поки тіло саме висохне), аж тремчу від холоду.

— Ну, це ти вже накупався, на цілу ніч, — каже Оксана, погладжуючи мене по спині.

І тим рухом теплої ніжної руки стирає раптом зі свідомості всі моральні табу. Я пригортаю Оксану. І — о диво! — замість випручатись з обіймів, мене пестять уже обидві її руки, і я хмелію в довгому цілунку.

Прокинувся раптово, ніби випірнув з глибокого туману. Втім, я і в сон упав так само раптово. У темряві намету світні позначки циферблату спалахують несподівано яскраво: п’ята. Обережно, щоб не розбудити Оксани, котра притулилася до мене спиною, підводжуся з постелі, за яку нам править морська трава, накрита піддоном намету та простирадлами, і виходжу назовні. Враз опиняюся в обіймах західного вітру. Він дме рівномірно, без подувів, мені здається, що я чую, як вітер треться об намет. Ритмічне рокотання моря зараз скидається на глибоке дихання велетенської сплячої істоти. Її тіло періодично здригається у сні, і тоді по медвяній поверхні пробігає біла смуга. Допівнічне море зовсім не схоже на море післяпівнічне. Може, через різне розташування сузір’їв і місяця в нічному небі, а може, через те, що людина в різний час має відмітне світосприйняття… Хвиля перебирає черепашками, І ті звуки та шипіння піни нагадують рівномірне посопування у сні. Я, спонуканий якимось невідомим покликом, прямую до води. І тут мені спадає на думку, що бути в воді для мене стало також необхідністю, як і на суші, що, попри людський інтелект, я поступово перетворююсь на амфібію. Втішає тільки те, що термін між двома купаннями збільшився з сорока хвилин до п’яти годин та ще поліпшилося самопочуття. А уві сні в мене

знову вселилася людина. В її присутності я почувався б і зовсім’кепсько, аби не пом’якшуючі обставини: Оксана відповідала на мої любощі справжнім коханням. Втім, той дикий чуттєвий шал можна назвати ще покликом статі, який дрімав у мені аж до сорока п’яти років, а знедавна до того ж я його штучно притлумлював. А він-бо такий самий вічний, як час і рух… Море ще спить. Ніхто не знає, що море може спати. А я знаю. Воно огортає мене лагідно і ніби закликає крізь дрімоту: потерпи, дай ще трохи поспати. І я відгукуюся на його прохання. Рухи мої плавні, я не здіймаю жодної бризки, тільки занурююся по самий ніс у воду і починаю спостерігати, як поступово окреслюються контури наметів на узбережжі, немов на фотопапері під час проявлення, як линяють місяць і зоряне небо, відчуваю, як плине ніч. Через півгодини від темної повені лишилася тільки роса на піску та прохолода. Одночасно в мені проростає бажання щось робити, вселяється натхнення. Я-бо ніколи ще так довго не байдикував. Тремтячи від холоду, поспішаю до намету по рушник і. одяг, а тоді на вогкому піску починаю ліпити крокодила. Великого, чи не три метри завдовжки. Чому крокодила? Бо я щойно сидів у воді непорушно, немов крокодил, на поверхні були тільки ніс і очі. Викладаю спочатку довгий горб, тоді ліплю з нього подобу рептилії. Скоро під моїми руками справді з’являється щось схоже, але здаля той витвір більше нагадує тінь від крокодила, аніж саму істоту. І тоді мені в голову приходить обкласти його черепашками. Тим часом налетіли птахи. Вони завзято гребуться в морській траві, яку нанесло до берега за ніч. Птахи метушливі, але мовчазні. Кричатимуть вони по тому, як наситяться. Незабаром кінчаю викладати черево, яке ніби розпласталося на піску. Різної величини черепашки: на спині й лапах великі, з боків дрібніші створюють ілюзію натуральності. Це і є знахідка. В перших променях ще волога від роси "крокодиляча шкіра" раптом заблищала, ніби крокодил щойно виліз з води і завмер на мить, приголублений сонцем. Відходжу і дивлюсь на відстані. Потвора справді нагадує живу, про це свідчить поведінка птахів. Увесь берег аж ряхтить від птахів, а в тому місці, де крокодил, — жодного. Шкода, батько не побачить. Він його увічнив би на фото. В свої сімдесят батько рбвив такі знімки, які не всякому фотографу-професіоналу до снаги.

Згадавши про батька, я на мить відчув щем під серцем. Я не був у них з червня. Боявся налякати. Щоправда, телефонував кожного тижня, до того ж вони переконані, що я ні в яку халепу не вклепаюся. Про Оксану батьки не знають. Цікаво, як вони сприймуть те, що ми побралися з такою різницею в роках. Гадаю, бажання бачити мене одруженим, а також надія на внука візьмуть гору над поміркованістю.

— Ой, що це! — чую за спиною Оксанин голос, в якому бринить щире дивування. — Його навіть птахи бояться. — Оксана в халаті, розпущене волосся спадає на плечі.

Баклани справді, щоб переміститися по березі на півсотню метрів ліворуч від крокодила, знімаються з безпечної відстані і перелітають. Ті, що вже понаїдались, ширяють, розглядаючи його з висоти. Від здивованого Оксаниного оклику я проймаюсь таким же приємним почуттям, як мій батько, коли ми з матір’ю дивувались і вихваляли його кольорові фотографії.

— Шкода, що не довговічний, — каже Оксана. — Пісок висохне, і черепашки обсиплятся.

— Ага, з глини б його зробити… Ловлю на собі пильний Оксанин погляд.

— У тебе червоне обличчя, — каже вона. — Учора ти надміру був на сонці.

Я й сам відчуваю, як щемлять попечені ділянки тіла, а щоки палають, неначе від сорому. Проте заспокоюю її, та й себе теж:

— Звичайна засмага. Хоча трохи й перебрав… — про себе подумав, що надалі не вражені ділянки тіла слід чимось закривати.

Важка сонячна куля нарешті відірвалася від обрію й ніби в нерішучості зависла над морем. Здається, ще мить, і вона знову втопиться в аквамариновому обрії, і берег огорне сіра прохолода, а потім ніч. Мабуть, і в птахів виникло таке ж побоювання, бо вони разом зняли шалений галас. Сонце, немов сполохане тим криком, здригнулося, сіпнулось; і від того розірвалася промениста павутина, яка припинала його до обрію, і просто на очах почала збільшуватися відстань між ним і морем. Досвіток перейшов у ранок. Незважаючи на прохолоду я роздягаюсь і лягаю на вогку з ночі розкладачку. Тим часом оживає зелений намет. Спочатку господар з’являється і починає розпалювати паяльну лампу, за ним господиня, а потім обидві дівчини. Вони, як і вчора, прямують до води, здається, в чому мати народила. Я на мить забуваю, що це тільки міраж і що на дівчатах коричневі, під колір їхніх тіл, купальники. Раптом ціпенію і, немов заворожений, проводжаю їх поглядом аж до берега. Отямлююсь тільки по тому, як дівчата зникають у воді. Я навіть жартую подумки, називаючи бачене "ефектом Негуренка". Та водночас мене стає й на те, щоб подивитись на себе збоку. Адже те п’янке відчуття, яке я спізнав, спостерігаючи за дівчатами, не назвеш цнотливим. У мені все більше проростає звір. Спочатку він проявив себе в тілесній насолоді, якої моє тіло зазнає в воді, а тепер — у, здавалося б, природному потягові до протилежної статі. В чому ж він проявиться ще?

Аргумент, який я використав у полеміці з ректором щодо відповідності змісту формі, на жаль, виявився не самим тільки полемічним прийомом… Шум близького прибою та ніжне проміння заколисують, і я, накривши обличчя піжамою, поступово поринаю в дрімоту і засинаю. Прокидаюся від того ж шуму, від якого й заснув. Сонце в зеніті, але його палу не чутно — мене вкрито простирадлом. Поряд сидить Оксана. Помітивши, що я прокинувся, вона відкладає в’язання й каже:

— Охляв, мабуть? Не снідав, не обідав, — тоді додає: — Тут від екскурсантів відбою не було. Крокодилом твоїм цікавилися. Кажуть, такого ще ніде не бачили.

Від тих слів щось приємне-приємне розливається по всьому тілу. І не знати від чого більше млію: від Оксаниного голосу а чи від того, що мене хвалять.

— А хто приходив? — питаю.

— Та всі оті, що в зеленому наметі. Навіть дівки, — каже Оксана, і в її голосі вчувається осуд.

— Він їм сподобався?

— Та кажу ж тобі, що вони всі були вражені. Мовляв, як живий.

Помітивши, що я збираюся вставати, Оксана підводиться з крісла-матраца.

— Обід, мабуть, давно вже охолов, — каже, прямуючи до намету.

Мені добре смакує. Смажені бички хрупаю просто з кісточками. Оксана сидить навпроти і спостерігає. Точнісінько як моя мати. Тільки на обличчі неспокій. Дочекавшись, поки я доп’ю чай, мовить:

— Тобі шкіра на обличчі не болить?

— Та пече.

Мені досить одного погляду в люстерко, аби переконатися, що на обличчі й шиї, та, мабуть, і на інших ділянках, які раніше були незасмаглими, почався той самий процес, що й півтора місяці тому. Певніше, це продовження того процесу. Шкіра на щоках і шиї вкрилася густою мережею тріщин, ніби я довго блукав морозної і вітряної погоди по вулицях. Зараз тільки наважуюся зізнатися собі, що я давно

виглядаю це лихо. Воно мене навіть не вразило, а тільки щось замлоїло в грудях.

— Учора й позавчора сонце дуже пекло, — мій спокійний тон навряд чи переконав Оксану, та все ж вираз тривоги на її обличчі змінюється непевністю. Так буває, коли людина бачить одне, а її переконують в іншому. Та, мабуть, гору візьмуть мої слова. Бо коли доводиться вибирати між бажаним і дійсним, перевагу віддають бажаному. Поспішаю до води, лягаю в піну прибою і враз заспокоююся. Цьому сприяє шум піни, а може, і саме море. Колиска всього живого на землі заколисує й мене, змиває сумні думки і тягар інтелекту, і я, ніби маля в люльці, якому ще невідомий страх, проймаюся почуттям безпеки. Я реагую тільки на бачене в цю мить, на "крокодила", що наче живий, розлігся на піску неподалік від смуги прибою, на бакланів, які обсіли розкладачку. Ліжко нагадує стіл, а птахи — учасників бенкету. Вони мають і тамаду — баклана, що б’є крилами і голосить. Мені здається, що це мої крилаті родичі, які справляють по мені поминки. Я не поспішаю на сухе, бо знаю: там на мене чекають сумніви й відчай; вони тягнуться до мене з берега, але вода, як зачароване коло, боронить від них… Тим часом сонце знесилено зависає над лиманом, воно вже не пече, а тільки забарвлює в червоне все довкола та видовжує тіні. Спочатку від нашого мусянжевого намету, який неначе затлівся, стелеться Оксанина тінь, а потім і сама вона наближається до берега. Замахується на бакланів, кричить:

— Акиш, нахаби!

Баклан-тамада на мить угамувався, сторожко повів оком у її бік, тоді знехотя знявся і важко поплив по повітрю на захід. Решта птахів потягнулася слідом.

Десь літає птах мого життя.

Я не знаю — високо чи низько.

Може, в сизі падає жита,

Може, над проваллям чорним висне[7].

Одночасно з цими рядками пригадався сон, який я бачив останньої ночі в Ялті. Мені снилося, що я перестрибую не широку, як на перший погляд, розщілину в горах. Я розігнався і, відштовхнувшись від краю урвища, вже на льоту раптом зрозумів, що внизу прірва, якої мені не подолати. В мене виникло тоді таке сильне бажання жити, що я завис на мить над безоднею (таке буває тільки у сні), та так і прокинувся. І відтоді не полишає почуття, ніби я все ще над прірвою і утримує мене там нелюдська сила, яка в мені самому і яка, я те знаю, колись мене покине.

А Оксана, взявши з розкладачки простирадло, прямує до мене.

— У тебе справді зябри виростуть, — каже голосно, перекрикуючи шум прибою. — Вилазь уже, замерзнеш!

Я слухняно виходжу на сухе і враз проймаюся тремтінням. Тільки в наметі заспокоююся, і не так від затишку, який там панує, як від кольору намету: він аж палає в призахідному промінні, мені здається, я опинився в топці. Разом із теплом приходить здатність аналізувати… Отже, хвороба вражає все тіло, питання тільки часу й умов. Як же я раніше не зметикував, що сонячна радіація є її прискорювачем! Замість берегтися ультрафіолету, я піддав себе його навальній дії. Та водночас є й позитивне: я надав хворобі можливості проявитися до краю за короткий термін, фактично спровокував її. До того ж ділянки тіла, які першими було вражено, тепер пом’якшали, на них немов розсмоктались старі шрами, і тіло стало гладеньким, тільки й того, що має шагреневий малюнок. Такий хід думок, власне, є новою версією, яка допоможе мені протриматися ще якийсь час. Сумно всміхаюсь, адже людина сама себе дурить, бо ж знає, що дурить, і, незважаючи на те, вірить. Щоб якось відвернути увагу від сумних думок, вмикаю транзистор і шукаю легку

музику, та натрапляю на "Болеро" Равеля. Несподівано швидко занурююсь у ті звуки, як у море. Проймаюся періодичністю, з якою повторюється тема, так само, як щойно відчував періодичність хвиль, які накочуються на берег. Я впізнаю в "Болеро" врочисто-напружений ритм свого життя, який у різні часи забарвлювався в різні емоційні відтінки. Мені здається навіть, що цей твір — адекватно покладена на музику моя біографія. Хай би й закінчення вона мала непомітно затухаюче, без зміни ритму, а тільки із зміною музичного забарвлення та непомітним переходом у тишу, як у творі Равеля. Це, мабуть, велике щастя завершити своє життя непомітним переходом у тишу. Тим часом "топка", в якій я сиджу, починає "холонути", стіни вже не сходять палом, зони стають темно-мусянжевими, потім брунатними, і, нарешті, в намет заповзає присмерк… Дикторка оголошує прогноз на завтра: "… Очікується сонячна погода, вітер слабкий, змінних напрямків, температура води в Азовському морі двадцять чотири градуси…" Отже, маю ще один теплий день. Не знаю тільки, як його використати: чи знову піддамся сонячним тортурам, чи насолоджуватимусь морем, а чи сидітиму в затишку намету. Зараз я неспроможний приймати рішення.

Коли й треба за щось розплачуватися, то це за необачність. До того ж платити часто доводиться безневинним. Причому Оксана? Або чим завинив мій син, який ще й світу не бачив? А йому ж бо доведеться мати дивного батька. Спочатку він не розумітиме й довірливо тягнутиметься до мене, та коли підросте й побачить ближче людей… Чується голос Оксани. Кличе вечеряти.

— Зараз, рибонько, — відгукуюся.

Над силу намагаюся розслабитись, натягую на обличчя усмішку, немов тісну маску, і якийсь час стою в сутінках, очікуючи, доки та маска прирости до тіла.

Ми йдемо з Оксаною мокрим піском в глиб коси. Просто йдемо, ні про що не розмовляючи, бо відчуваємо потребу кудись іти. Може, це викликано жадобою діяти, протистояти лихові, про яке ми обоє знаємо,

але мовчимо. Ми прямуємо, здається, не в глиб коси, а в глиб ночі — за нами вже не видно жодного вогника, тільки яріють угорі зорі. Голос Оксани здається мені спочатку одним з голосів моря, і лише перегодя доходить смисл її слів.

— Ти вже підібрав ім’я нашій дитині?

— Підібрав, — кажу, — Василь, якщо не заперечуєш.

У пам’яті на мить з’являється вухате створіння з ясними очима — сусіда мій і колега по скульптурних вправах. Я вже тоді вирішив, що запозичу його ім’я.

— Василь Негуренко, — вимовляє Оксана, вслухаючись у мелодику цих двох слів. — Що ж, звучить. Сподіваюся, він буде ніжнішим, ніж його батько…

Я спиняюсь і пригортаю Оксану.

— Ясочко моя, він буде й розумнішим, обачливішим від свого батька і не дозволить себе втягнути ні в яку сумнівну історію.

— Хай він буде у всьому точнісінько таким, як батьком-мовить Оксана, — тільки ласкавішим. Бо за обачністю настає поміркованість, а за поміркованістю — егоїзм.

Я втоплюю очі в темно-синю безодню, на дні якої стоїмо ми з Оксаною, а на думку навертаються давно забуті слова: "Зоряне небо над нами, моральний закон в нас самих". Хотів би я знати, що мав на увазі мислитель, який їх проголосив.

Не спиться. Час від часу виходжу з намету і зволожую обличчя й шию, зачерпуючи пригоршнями з прибою. Вітер; який усі ці дні дув з однаковою силою, стає рвучкішим, море на те відгукується

невдоволеним рокотанням, хвилі важко плюхаються і, перекотившись на сухе, вертаються назад, лишивши по собі смугу білої піни. З острахом зауважую, що коли вітер посилиться, то вода зруйнує мого "крокодила", котрий в якихось двох-трьох кроках від тієї смуги. Тим часом темно-синя баня вгорі вже обернулася на кілька градусів навколо власної осі, перемістивши водночас сузір’я. Попереду ще добра третина ночі — тієї пори, коли бачиться все, що дуже далеко, і не розгледіти того, що близько — моєї пори, бо не треба ні від кого критись. Я починаю здогадуватися, що мав на увазі мислитель, який проголосив оту славетну формулу. Він поєднав у ній моральний закон окремої людини і всього людства у просторі й часі. Щоб осягнути це, мені треба було опинитися наодинці з ніччю, посеред безмежного таємничого поля, на якому зацвіли золоті безсмертники… І тут погляд, який блукав досі по матовому досвітньому небі, спустився вниз, і я розгледів на березі, навпроти сусіднього шатра, розпластану постать. Наблизившись, я побачив людину, виліплену з піску і обкладену черепашками, яка лежить горілиць, розкинувши руки, в такій точнісінько позі, в якій лежав я, коли засмагав. Виявляється, діти приходили дивитися не тільки на крокодила. Дрібні черепашки, що тьмяно поблискують у дотліваючому місячному сяйві, імітують мою шкіру. Не знати від чого: від холоду чи від баченого мене починає трусити. Дріж минає тільки по тому, як опиняюся в воді. А всередині в мене піднімається щось важке-важке, здається, то відкривається обкладинка "ЗАКОНУ", яку кожна людина мусить відкрити бодай раз у житті. Вона важка, як могильна плита, і підняти її може тільки той, хто багато і довго страждав. Її може підняти також відчай, але відчай приходить, коли вже не залишається найменшої надії. А в мене ж вона є. Примарна, хистка, але ж є…

8

Поставивши машину на узбіччі й прямуючи до черги, яка вишикувалася біля єдиної кабіни телефону-автомата, Оксана подумала, що недаремно Віктор попрохав поїхати замість нього подзвонити на кафедру. Курортники, які прийшли, щоб перемовитися слівцем з рідними чи близькими, перетворилися б на свідків його біди. Очі людей

— це люстерка, часто такі, що викривляють зображення, і, отже, в них краще не дивитися. Діждавшись, поки за нею займуть чергу, Оксана знову пішла в машину, вітер-бо дедалі дужчав, не перестаючи гнати з заходу хмари. Після зливи, що навгеніла цілу ніч, похолоднішало, берег із сіро-жовтого перетворився на брунатний, а море дибиться білими гребенями хвиль. Оксана ввімкнула приймач, і враз завивання вітру за вікном заглушилося піснею "А льон цвіте". На мить перенеслась у травневий ранок у пам’яті постала свіжа зелень бульвару, а той самий, що й зараз, сердечний жіночий голос виводив "А льон цвіте синьо-синьо...". Їй здалося навіть, що цей голос ніколи й не полишав її. В супроводі цієї мелодії вона складала випускний екзамен і зазнала великого щастя в Ялті, під цю мелодію вона вперше спізнала страх — не за себе, за Віктора. Але пісня швидко кінчається. Вітер за вікнами вгинає антену, виводить на ній, як на струні, лиховісну пісню. Тим часом черга наближається, і Оксана, захопивши записника та ручку, виходить з машини і прямує до телефонної кабіни. Гучномовець на даху водної станції, перегукуючи завивання вітру і гуркіт хвиль, застерігає курортників від купання і сповіщає про посиленая шторму. Причинивши щільніше двері кабіни, Оксана швидко набирає номер і, коли на другому боці знімають трубку, питає Сергія Чоловіка.

— Це я, — чує здивований голос лаборанта.

— Я за дорученням Віктора Степановича.

— А-а, — мовив голос. — Новини такі: в четвертій клітці тварини повмирали ще на початку тижня. В одинадцятій— позагризали одна одну. У двадцятій... — На мить голос уривається, ніби на тому кінці забули, що ж у двадцятій, а тоді чується: — Двадцята група якась дивна. Не знаю, що й думати. Замість шерсті вони обросли пташиним пухом... До того ж стали жвавішими і сильнішими, ніж були раніше. Я їх з трудом тримав у руках, коли оглядав.

— А в інших? — питає Оксана, поквапливо занотовуючи почуте.

— В інших без змін.

Оксана квапилася. Знала, що везе важливу новину; в цьому переконав оптимістичний тон і навіть подив у голосі Чоловіка. Новину, яка, можливо, покладе край пасивному спостереженню за перебігом хвороби, а заразом — і їхньому перебуванню на косі. Намагалась уявити вираз, що з’явиться на Вікторовому обличчі, коли він довідається про наслідки експерименту, але натомість в уяві постало скалічене хворобою обличчя, швидше маска, з застиглим виразом якогось дивного спокою. Вчора під фосфоричне полискування і плескіт хвиль він читав вірші. Кожен рядок, здавалося, не вимовляв, а видихав, мовби то були не чужі вірші, а його власні творіння, які він вистраждав у мить найбільшого натхнення. Він довго читав, не називаючи авторів, і вона проймалася його палким голосом і глибокими почуттями, що несли в собі промовисті строфи… Не терпілося швидше дістатися намету й доброю звісткою розвіяти сум і безвихідь коханого (саме ці почуття бриніли в усіх прочитаних віршах).

За якихось півдня рясно обжитий берег перетворився на пустелю з бурими латками сухих водоростей. Біля смуги прибою блукають ніким не полохані птахи; вони вихоплюють щось просто з піни. Мабуть, хвилі викидають на берег якусь поживу. Не просто хвилі, а водяні лавини з гуркотом обвалюються на пісок, час від часу заглушуючи навіть гудіння двигуна і завивання вітру. Віктор казав, що споглядання моря і дослухання до його голосів вселяють у нього спокій. Чи й отака стихія може вселяти спокій? Нарешті Оксана розгледіла прямокутник їхнього намету, єдиного на всьому просторі, скільки бачить око. Стало прикро, що коханий її не виглядає, та, щоб виправдати його, подумала, що Віктор, мабуть, сидить над сірим лабораторним журналом, щось пише. Але він не з’явився й тоді, коли машина під’їхала так близько, що можна було почути гудіння двигуна. Несподівано Оксану пойняла тривога. Вона раптом збагнула її причину — біля намету не було човна. Широкий слід на піску вів до. води. На мить Оксана здерев’яніла, їй бракувало сили навіть на те, щоб вийти з машини. А десь на дні свідомості ворушилася квола надія, що ось, зараз, з намету вийде Віктор… Із

заціпеніння її вивів галас баклана, що більше нагадував безглуздий регіт. Відчинила дверцята й стала на пісок. Враз люто накинувся вітер, шматуючи волосся й одяг. Поспішила до намету, Віктора в ньому не було. На розкладному столикові біля вікна лежав лабораторний журнал, а на ньому — Вікторів ручний годинник. "Може, пішов до лиману?" — майнула думка. Але на зеленій площині по той бік дороги, скільки не видивлялася, не помітила жодного руху. Тільки злітав і падав підірваний вітром повзучий очерет. Вона безпорадно озирнулася довкола; шукаючи свіжих слідів, але на піску виднілися лише напівзасипані відбитки ніг. На мить їй здалося, що все, чим вона ще сьогодні жила, відбувалося колись давно, а зараз бачиться в самих тільки спогадах. Але спогад не мусить обминути й виліпленого з піску та черепашок крокодила. А його немає. На пісок, де він лежав, раз по раз гупають велетенські хвилі, бризки від яких долітають аж до їхнього "подвір’я". І тут вона помітила біля самої запони чіткі сліди Вікторових ніг, що вели до лівого боку намету. Далі тих слідів уже не стало, їх затерло днищем човна.

Затуманені слізьми очі з надією вдивлялись у виpуючу стихію, марно шукаючи те, чого там не могло вже бути. Над тим місцем, де вчора гойдався на якорі човен з Віктором, ширяв великий білий птах, мало не торкаючись крильми гребенів хвиль. Як відчай, у пам’яті зринули два останніх рядки вірша, почутих у мороці вчорашньої ночі!

Із трепетом іду в тернову ніч —

Вчуваю поклик...[8]

1— З В. Сіренка.

2 — З М. Чхана.

3 — З М. Волошина.

4 — З М. Волошина.

5 — "Життя — це мить". Юсуф-ас-Себаї (араб.).

6 — З Е. Дікінсон (пер. з англ. О. Жомнір).

7 — З О. Завгороднього.

8 — З. О. Завгороднього.